

## הגדרת 'פרוע ראש'

- א. הספק בהגדרת פרוע ראש
- ב. שיטת המשנה-ברורה: 'פרוע ראש' – 'תספורת אפס' ועוד ל' יום
- ג. קשיים בשיטת המשנה-ברורה
- ד. פירוש הפסוק "וראשם לא יגלחו"
- ה. כוהן ונזיר
- ו. ראיות שאסור להאריך את השיער
- ז. מנחת חינוך: בעל שיער באורך 'כדי לכוף ראשו לעיקרו' הוא 'פרוע ראש'
- ח. פאות הראש והזקן
  1. הטעמים להקל
  2. דעת רש"י בזבחים
  3. הזקן
  - ט. סיכום ומסקנות

בגמרא בסנהדרין (כב ע"ב) נאמר:

תנו רבנן: מלך מסתפר בכל יום. כהן גדול – מערב שבת לערב שבת. כהן הדיוט – אחד לשלשים יום... דכתיב "וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו, כסום יכסמו את ראשיהם" (יחזקאל מד, כ), ויליף 'פרע' 'פרע' מנזיר: כתיב הכא "פרע לא ישלחו", וכתיב התם "גדל פרע שער ראשו", מה להלן שלשים – אף כאן שלשים.

בהמשך הסוגיה שם מבואר שכוהן שאינו מסתפר מדי חודש הוא הנקרא 'פרוע ראש', שאם עבד במקדש – חייב מיתה בידי שמים, ויש אומרים שגם עבודתו מחוללת (עיין ר"ח שם, לעומת תוס' ד"ה אלא ורמב"ם הל' ביאת המקדש א, ט). יש לברר את פרטי ההלכה למעשה בעניין זה.

### א. הספק בהגדרת פרוע ראש

יש מקום להסתפק מהו המצב ההתחלתי שממנו מונים את שלושים הימים, ואביא את צדדי הספק בלשונו של הגר"א נבנצל שליט"א ('מציון מכלל יופי' עמ' קטו-קטז):

שאלתי קמיה אדמו"ר הגרשז"א זללה"ה, באם איסור גידול פרע לכהן הוא משיעור שער חתוך לגמרי עד שרשיו [מה שנקרא 'תספורת אפס'. ע.א.], ומאז דהשער לגמרי חתוך עד שרשו מונין הל' יום; או דרשאים הכהנים לגדל שערות ראשם כשאר כל אדם, ורק מתספורת כל האדם והלאה לא יוסיפו גידול שער ל'

יום? והשיב דרשאים הכהנים לגדל שער ככל האדם, אלא דלא יוסיפו על תספורת כל אדם שער יותר מל' יום.

לפי האפשרות הראשונה, נמצא שרשאים הכהנים לגדל את שערם עד אורך ס"מ בערך ותו לא, שכן זהו אורך השיער הצומח בדרך כלל בשלושים יום.<sup>1</sup> ולפי האפשרות השנייה, אם דרך בני אדם בתספורת להשאיר שיער באורך ס"מ, למשל, רשאים הכהנים לגדל עד שני ס"מ ותו לא.<sup>2</sup>

האפשרות השנייה, שתולה את הדבר בהרגלם של בני אדם בתספורת, פותחת שאלה חדשה: מי הקבוצה הקובעת את הרגלי התספורת? האם ישראל שבזמן מתן תורה, או ישראל שבכל דור ודור? האם הולכים אחר רוב ישראל, או ניתן להקל גם לפי המקובל בחלק מהציבור, כל עוד אין זו תספורת משונה?

כעין הצד השני בספק יש מקום להציע גם אפשרות שלישית (שהוצעה כאפשרות ע"י הרב אליאב סילברמן, קובץ 'בית יצחק' לג, עמ' 549, וכן בספר 'מעיל קטן' עמ' קמו ועמ' ריד): אין כל הגדרה לאורך השיער המותר לכהנים וכמה עליהם לקצרו בכל תספורת, ואין מושג של "תספורת כל אדם" הקובעת אורך מסוים. הדין הוא רק להסתפר פעם בחודש. לפי זה, לכאורה יכול הכהן לגדל את שערו במשך חודש, להסתפר ולסדרו ולקצרו במקצת, להמשיך ולגדלו עוד חודש ושוב לקצרו במקצת, וחוזר חלילה, ובלבד שבעבודתו במקדש יהיה בתוך ל' מאז שהסתפר לאחרונה. ואין בכך תימה כל כך (כפי שתמה ב'מעיל קטן' על צד זה): נוי השיער וכיעורו אינו תלוי רק באורכו, אלא באחידותו. שיער הראש אינו גדל בקצב אחיד לגמרי בכל היקפו של הראש, וכאשר אדם לא מסתפר במשך כמה שבועות מתקבל מראה לא אחיד ולא נאה (כך שמעתי מספר). אם כן יש מקום לומר שכל מי שספר אומן סיפר וסידר את שערו – יצא מגדר 'פרוע ראש'. לאידך גיסא, אפשרות זו, התולה את 'פרוע ראש' בעיקר באחידות השיער ולא באורכו המוחלט, מעלה את השאלה מה דינו של שיער קצר אך בלתי אחיד, כגון באדם שסיפר את עצמו ואינו מיומן בכך.

שאלה מעשית נוספת בדיון פרוע ראש, שקשורה לספק הנ"ל אבל אינה תלויה בו בהכרח, היא מה הדין בזקן ופיאות ארוכים? האם חובה על הכהן העובד לקצר אותם?

1. ראה להלן הערה 31.

2. לפי מה ששמעתי מספר, דרך אנשים מבוגרים בימינו (שמסתפרים כדרך העולם, לא כמנהג החסידים ולא, להבדיל, בתספורות משונות שאופייניות לבני נוער) להסתפר במס' 4, דהיינו 1.2 ס"מ, והם שבים להסתפר מדי חודש – חודש וחצי בערך.

## ב. שיטת המשנה-ברורה: 'פרוע ראש' - 'תספורת אפס' ועוד ל' יום

בשו"ע (או"ח תקלא, א) נאמר שמצווה לגלח בערב יו"ט. הפמ"ג (משב"ז ס"ק ב) העיר שבגמ' לא נאמר שמצווה לגלח בערב הרגל, אלא שלא יכנס לרגל מנוול, ולעניין זה אפשר שדי בגילוח בתוך ל' יום לרגל, כי "ניוול" הוא ביותר מל' יום, כפי שלומדת הגמ' לגבי הכוהנים מ"גדל פרע" בניזיר.<sup>3</sup> וכתב על כך בשער הציון (ס"ק א):

ולדין במדינתנו שאין המנהג לגלח, רק במספריים, ואם כן אפילו אחר שסיפר עצמו נשאר עליו מעט שער, וממילא אפילו אם ישהה אחר זה פחות משלשים יום יתרבה עליו השער יותר משלשים יום שלפנים, שהיה אז אחר גילוח.

פירוש: השעה"צ מניח ש"גילוח" שהוזכר בגמרא ובשו"ע, לעניין הצורך להתגלח לפני הרגל, הוא בתער דווקא ולא במספריים,<sup>4</sup> וכל מי ששערו ארוך יותר מהשיעור הצומח בל' יום (ס"מ אחד, כנ"ל) הרי זה "מנוול". לפיכך מי שהסתפר במספריים, והשאיר, למשל, כחצי ס"מ, הרי זה "מנוול" אחרי שבועיים בלבד. ומי שבתספורתו השאיר ס"מ בשערו, כמקובל היום, אפילו אם הסתפר בערב הרגל הרי זה "מנוול" (והעתיק דבריו בכף החיים שם ס"ק א, והוסיף שהוא הדין במסתפר במכונה).<sup>5</sup> ומכיוון שהשעה"צ אומר זאת על דברי הפמ"ג, שהשווה את גדרי ניוול ברגל לגדרי פרוע ראש בכוהנים, מתברר שלדעתו זוהי גם הגדרת פרוע ראש בכוהנים. הדבר אף מתבקש מפירושו למושג "גילוח" ולהבנתו שדרך בני אדם בימי חז"ל הייתה שלא להשאיר שיער כלל, ואם כן זהו הדין גם לגבי כוהנים, שיסתפרו פעם בל' יום ויגלחו את כל שערם.

3. כעין זה מופיע כבר בשיטה למו"ק מאת תלמיד ר' יחיאל מפריש (יד ע"א ד"ה ואדם שגלח), שמי שגילח בערב הרגל ונתרבה זקנו ברגל אסור לגלח, כי למדנו מניזיר שגידול שיער הוא רק בל' יום.
4. כמ"ש במפורש בסק"ג שם: "אין מגלחין במועד - והוא הדין סיפור הראש, אלא שדרכן היה לגלח", הרי שהבין ש"מגלחין" הוא תגלחת גמורה של הראש.
5. חידוש נוסף משתמע מדברי השעה"צ, שגדר "מנוול" נקבע על פי גדרי חז"ל ולא על פי האופנה המשתנה, וזאת אפילו לגבי הדין שלא להיות מנוולים ברגל, ומסתבר שכל שכן לגבי גדר 'פרוע ראש' דאורייתא. אם כן, יתכן שמש"כ "במדינתנו" ר"ל שבמדינות אחרות אינו כן, ולכן אין להקל על סמך מנהג מקומי, ואולי שינוי הדין בעקבות המנהג תלוי גם במשך הזמן עד שההרגל מתבסס ומתקבע. באג"מ (או"ח ח"ד סי' קיא) הקל יותר בגדר "מנוול" וכתב שמי שרוצה לגדל שערות גדולות רשאי להשאירן גדולות ברגל, דהיינו שגדר "מנוול" הוא רק מי ששערו אינו נאה בעיניו אלא שהוא מתעצל להסתפר, וראה גם 'חוט שני', הל' חוה"מ פט"ו סק"א. בדוחק אפשר אולי לומר שגם המשנ"ב מודה שמי ששערו נושא חן בעיניו כמות שהוא אינו בגדר "מנוול", והוא מדבר רק על אלו שכאשר הם מסתפרים הם מבקשים מהספר שיער קצר יותר מבן ל' יום, ואם כן כאשר הם מגיעים לרגל עם שיער בן ל' יום זוהי תספורת שאינה מועדפת עליהם, אלא שעדיין לא חרזה כל כך מהרצוי לטעמם.

## ג. קשיים בשיטת המשנה-ברורה

שיטת המשנ"ב מעוררת כמה קשיים:

א. לשון הברייתא בסנהדרין (כב ע"ב) הנ"ל: "מלך מסתפר בכל יום, כהן גדול מערב שבת לערב שבת, כהן הדיוט אחד לשלשים יום". "מסתפר" משמעו ברור, במספריים ולא בתער, כלשון תוס' ביבמות מג ע"א ד"ה במקום: "דגילוח כל הראש לא מיקרי סיפור" (ומכוח זה אף הגיהו בגמ' ביבמות שם). אם כן, לא מדובר ב'תספורת אפס'.

ב. המושג "גילוח", שהוזכר לרוב בתנ"ך ובדברי חז"ל ככינוי למעשה התספורת העונתית שנוהגים בו בני אדם, טעון בירור, האם הוא מבטא שיעור מסוים. מצאנו שלכמה ענייני הלכה לשון גילוח מתפרש על גילוח בתער או כעין תער, כפי שנאמר (נזיר מ ע"א) על גילוח הנזיר במקדש (וראה מלבי"ם, אילת השחר, תקנא). אולם אין פירוש הדבר שזהו המובן המילולי של המושג "גילוח". דין זה נלמד (בגמ' בנזיר שם) מ'תער לא יעבור על ראשו עד מלאת הימים', וראה שם לימודים אחרים על גילוח המצורע. וכ"כ בעל 'הכתב והקבלה' (דברים כא,יב):

לשון גלוח אין משמעותו דוקא גלוח המנוול, דהיינו עשיית הקרחה בראש עד שישאר פרועה בלתי שום שער, כי באמת לשון גלוח מצאנוהו גם על תגלחת המייפה, דהיינו שמגלח אותן שערות שגדלו פרע ותלויים בלי סדר נאות וגוזזים אותם בשטח מיושר ונאה, כביוסף ויגלח ויחלף שמלתיו, שאין ספק שהיה גלוחו על סדר נאות לכבוד המלך כחילוף שמלותיו<sup>6</sup>. וכן גלוח דאבשלום (ש"ב יד) 'ובגלחו את ראשו כי כבוד עליו וגלחו', ומבואר (נזיר ד) שלא גלחו ממש כי אם הקלת הכבדת השער, וכמו שהכריחו בתוס' שם שאבשלום לא גלח לגמרי, שהרי נתלה בשערו, ומעשה תלייתו היתה סמוך למעשה תגלחתו (ע"ש תי"ט). ואמרו שם (ה ע"א): בני מלכים מגלחים מע"ש לע"ש, הנה כל אלה הן תגלחות המייפות, לא מנוולות.

וכן ב'משנה למלך אחרון' (הל' יו"ט ז, יט):

דגם לשון גילוח מתפרש במספרים כדאיתא במכות דף כא: יכול יהא גילוח במספרים יהא חייב? ובטור סי' תקפא לשון המדרש 'מגלחין זקנם', ובודאי דאין זה אלא במספרים, וכמו 'מגלחי זקן' דירמיה (מא), דבתער אי אפשר לומר, דלא יעברו על כמה לאורין.

ובשטמ"ק נזיר (מ ע"ב) בשם ר' עזריאל: "כול אפילו גלחו במספרים יהא חייב, דהכי משמע לישנא דגילוח? ת"ל לא תשחית פאת זקנך, ובמספרים ליכא השחתה שאינו נוטל כל השער מעיקרו". וכן מצאנו בברייתא בנזיר לט ע"ב: "נזיר שגילחוהו לסטים ושיירו בו כדי לכוף

6. וראה באונקלוס שם: "וספר", ובביאור 'פרשגן'.

ראשו לעיקרו<sup>7</sup>. וברמב"ן בתורת האדם (ענין האבלות, מהדו' מוה"ק עמ' קצה): "ומספריים בין בלשון תורה בין בלשון חכמים יש בהן גילוח ולא השחתה". לענין זה יש להעיר, שבלשון המקרא לא מצאנו את השורש "ספר" כמילה נרדפת לגילוח, וכל הסרת שיער נקראת "גילוח". ממילא אין סיבה לפרש מילה זו כתספורת קצרה במיוחד.<sup>8</sup>

מעתה, אין כל יסוד לומר שמי שמסתפר כדרך בני אדם בימינו ומשאיר שיער באורך ס"מ נדון ע"פ חז"ל כ"מנוול". אדרבה, בכמה מקומות בדברי חז"ל משמע שהיה מקובל בתספורת בימיהם לקצר את השיער ולא להסירו לגמרי. דוגמה לכך באיכה רבה (מהדורת בובר, פרשה ה, ה):

אדריינוס שחוק עצמות אפיק קלוסין ואמר: כל דאתון חמיתון שערי מרביה<sup>9</sup> – יהודאי הוא, ארימון ליה ראשיה. שמעו כולהו וספרו ראשיהון. אפיק קלוסין אוחרין ואמר: כל מאן דאתון חמיין קדליה חיוור מן חמת שעריה – יהודאי, ארימון ראשיה.

פירוש: בתחילה אמר שכל מי שרואים ששערו מגודל הרי זה סימן ליהדותו, ויהרגוהו. כששמעו ישראל והסתפרו אמר שמי שרואים את עורפו חיוור מחמת שער, כלומר, שעורפו אינו שזוף כי היה מכוסה שער עד לא מכבר, הרי זה סימן ליהדותו. מכאן שדרך הגויים הייתה לגלח לגמרי את השיער הסמוך לעורף, ואילו ישראל לא נהגו כך.<sup>10</sup>

אף מצאנו בכמה ראשונים שלדעתם תגלחת מלאה לראש איננה יפוי אלא כיעור. בגמ' (יבמות מג ע"א) נאמר שר' יוסי מתיר לאבל לספר בימי אבלו, ופירשו תוס' (ד"ה במקום הנ"ל): "כל ראשו הוא דשריא לגלח, דניוול הוא... וא"כ לא גרסינן הכא 'לספר', דגילוח כל הראש לא מיקרי סיפור"<sup>11</sup>. וברמב"ן (דברים כא, יב): "וצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות,

7. וראה דברי ר"ת להלן פרק ד, ש"לא יגלחו" משמעו שעליהם להותיר יותר מ"כסום יכסמו".
8. בממצאים ארכאולוגיים מתקופת בית ראשון (כגון תבליט לכיש, המתאר את מלחמת אשור בלכיש) נראים היהודים כבעלי שיער ארוך הגולש עד הכתפיים.
9. כך הנוסח בפירוש הרוקח על המדרש, ראה 'ספרי ר"א מגרמייזא בעל הרוקח' ח"ב עמ' קצה, וכן בכת"י של המדרש שנדפס ב'סיני' מא עמ' שמח. במהדו' בובר: מדבי.
10. במאמר בסיני (הנ"ל בהערה הקודמת) משער הכותב, יצחק ווארטסקי, שמדובר על תקופה מסוימת שבה גידלו היהודים שיער לאות אבל על חורבן ביתר, ואין זה מאפיין של שיער היהודים לעומת הרומאים. קרויס ב'קדמוניות היהודים' (ח"ד עמ' 282 והלאה) סובר שנהגו להשאיר שיער, עי"ש ראיותיו, אך על ראייה זו כתב (עמ' 289) שאדריינוס גזר על היהודים להסיר את זקנם ולכן הורה שיהודי ששערותיו גדולות, דהיינו בזקנו, יהרג; ולענ"ד אינו במשמע ואינו מתאים ל"קדליה", עורפו.
11. יש שהבינו כך גם בתוס' במו"ק יד ע"א ד"ה ומנודה, שחילקו בין גילוח כל הראש לבין "גילוח של יפוי", וביארו ל"פ" שגילוח כל הראש בחוה"מ אסור מן הדין ולא רק מחשש שייכנס למועד כשהוא מנוול, ומשמע שגילוח כל הראש אינו יפוי (הערות 'ארץ צבי' על 'מצבת משה', מו"ק שם). אבל אפשר שכונתם לחלק בין גילוח כל הראש, שאינו רק יפוי אלא "מלאכה גמורה" (כלשונם בד"ה ושאר),

כענין 'ויגז את ראשו' (איוב א, כ) דאיוב, ומשמע מהבאת הפסוק באיוב שגם לגברים גילוח כל הראש הוא דרך אבלות. ובריטב"א (מו"ק יז ע"ב): "הכביד שערו מיקל בתער... שמגלח ראשו בתער שאינו דרך נוי". ובחזקוני (ויקרא יד, ט) על תגלחת הלויים: "...כדרך המתגלחים לנוי סביבות הראש והזקן וגבות העיניים, שמגלחין מקצת ומשיירין הרוב, שאם אתה אומר כך יגלחו כל השער נמצאו באים מנוולים לפני שכינה"<sup>12</sup>. ובלבוש (או"ח תקנא, טו): "מיקל בתער, שאין זה דרך קישוט ויפוי אלא דרך בזיון, אבל לא במספריים". ובפמ"ג (משב"ז סי' תקלא ס"ק ב, שעליו נסובו דברי המשנ"ב): "גילוח כל הראש אין כל כך יפוי".

לשיטה זו שגילוח מוחלט הוא ניוול וביזיון לא שייך לפרש שכך מסתפרים הכוהנים בבואם לעבודתם, ובוודאי לא את "מלך מסתפר בכל יום" ונמצא שעומד כל יום בבזיון וניוול. אם כן, גם לא יתכן של' הימים נמנים דווקא מתספורת כזו. עמד על כך בקצרה הרב מאוזו שליט"א בהערות 'איש מצליח' על השעה"צ (סי' תקלא), וכתב:

נראה שמפרש מ"ש בשו"ע מצוה לגלח היינו סכין... ובמחכ"ת לשון גילוח שייך גם על תספורת במספריים... ו'ניוול' הוא דווקא יותר מל' יום גם למסתפרים במספריים.

יש חשיבות מיוחדת לביורר כוונת הרמב"ם בשימושו במושג "גילוח", מאחר שכתב (ביאת המקדש א, יא): "כמה הוא גידול הפרע? שלשים יום... לפיכך כהן הדיוט העובד מגלח משלשים יום לשלשים יום", ולא "מסתפר" כלשון הגמרא. אם כוונתו במושג "גילוח" לתספורת אפס', הרי שכתב כאן כדעת המשנ"ב; ואם "גילוח" אינו אלא שם כללי לתספורת נמצא שהרמב"ם לא הגדיר במדויק את התספורת המבוקשת, וממילא המובן הוא שיסתפר כדרך בני אדם. מעיון בדברי הרמב"ם בכמה מקומות נראה שלשון גילוח אצלו איננה מוגדרת באופן קבוע: לפעמים זהו שם לתספורת רגילה, והוא משתמש חליפות בלשון תספורת וגילוח (אבל ה, ב; ו, ג), ולפעמים הכוונה לתספורת קצרה מהרגיל אצל בני אדם (חובל ומזיק ב, ד). מכל מקום, גם קיצור השיער בעזרת מספריים נקרא בלשונו "גילוח" (ע"ז יב, ז ונזירות ה, יא)<sup>13</sup>. אם כן, ברי שאם כוונתו כאן לגילוח בתער היה עליו לומר זאת.

לבין "שיפוצים קטנים" בשיער, שאינם אלא יפוי ולא "מלאכה גמורה" (כך ביאר ב'בית מועד' לר' יצחק גאטיינו, מו"ק שם, ובהרחבה ב'דבש מסלע', עמ' תקלה).

12. ועיין שו"ת קול מבשר ח"א סי' לח.

13. לגבי הלאו "זאת הנתק לא יגלח" דעת הרמב"ם (הל' טומאת צרעת י, א) שהחיוב עליו הוא בגילוח בתער דווקא, והראב"ד חולק. הקרן אורה' (נזיר מ ע"א) התקשה בדעת הרמב"ם, לאור הסוגיה שם שמוכיחה ש"גילוח" הוא גם במספריים. יתכן ליישב ש"גילוח" פירושו "הסרה", וכשאדם "מגלח" המובן הוא שהסיר שיער, חלקו או כולו, אבל "את הנתק לא יגלח" משמעו הסרת כל הנתק, דהיינו בתער.

גם בספר המצוות (ל"ת קסג) כתב: "שהזהיר הכהנים מהכנס למקדש מגודלי שער כמו שיעשו האבלים שלא יספרו שערם". משמע שהאיסור הוא כאשר מגדלים את שערם יותר מהמקובל אצל בני אדם.

עם זאת, יש מקום לדקדק שכוונתו בביטוי "כהן העובד מגלח" לתספורת קצרה באופן יחסי, שכן גם בהלכה הבאה (א, יב) כתב: "ואנשי משמר אסורין לספר ולכבס בשבתן כדי שלא יעלו למשמרתן כשהן מנוולין, אלא מגלחין ורוחצין ומכבסין קודם שיעלו". ולעומת זאת על אנשי מעמד כתב (כלי המקדש ו, יא): "אנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס כל שבת שלהן... ומפני מה אסרו עליהם לספר ולכבס? כדי שלא יכנסו למעמדם כשהם מנוולין, אלא יספרו ויכבסו מקודם". ההבדל בין לשונותיו מוסבר לאור ההלכה שישראל מותרים להיכנס לעזרה גם בשיער ארוך, אם אינו מנוול (כמ"ש בפ"א הי"ז, וראה להלן פרק ו), ואילו כוהן בעבודתו טעון תספורת קצרה יותר.

ג. מסתבר שגם פאות הראש כלולות ב'פרוע ראש', וגם אותן חייב הכוהן לספר בצורה מסודרת (על כך להלן פרק ח). נמצא שהכוהן המסתפר פעם בל' יום חייב להשאיר בפאותיו שיער בשיעור כלשהו, לפי השיטה הנהוגה למעשה שגם "מספריים כעין תער" אסורים (עיין יו"ד סי' קפא ס"ג ובה"ל סי' רנא ד"ה אפילו). אם כן, לא יתכן של' יום נמנים מ'תספורת אפס', שהרי אם הכוהן משאיר פאות בשיעור המינימלי הדרוש, ומונה ל' יום לפי מה שראוי מ'תספורת אפס', נמצא שעליו לספר את פאות הראש לפני מלואת ל' יום, וזאת לא שמענו.

ד. הגמ' בנזיר (ה ע"א) אומרת בדעת ר' נהוראי שאבשלום, שהיה נזיר עולם, היה מגלח פעם בל' יום, והמקור לכך הוא דין הכוהנים: "גבי כהנים - משום דאיכא כובד, הכא נמי איכא כובד". סברה זו של "כובד" צריכה ביאור: הרי בנזיר הבסיס הוא שהתגלחת אסורה, אלא שהותרה לנזיר עולם כאשר שיערו מכביד, לנוחותו. לעומת זאת בכוהנים הבסיס הוא שאסור להם לשלח פרע, מפני כבוד המקדש והעבודה, והגבול של ל' יום הוא מצד הניוול, שעד ל' יום אחרי התספורת צורת השיער נראית מכובדת. אין זה היתר גילוח מפני כובד השיער, אלא איסור שלא להתגלח מפני ניוול הכוהן!

המפרש בנזיר (ד"ה מידי הוא טעמא) מסביר שהיינו הך: "דאיכא כובד והוה ליה ניוול". נראה שאין כוונתו לומר שסברת "כובד" היא מילה אחרת ל"ניוול", דהיינו שההיתר לנזיר הוא כדי שייראה נאה. הרי פירש (ד"ה ונזיר עולם וד"ה איכא בינייהו) שהסוגיה עוסקת באבשלום בלבד, ולא בכל נזיר עולם, וכתב שלפי הדעה שאבשלום גילח פעם בי"ב





ראשונים נוספים שמהם מתבאר דלא כמשנ"ב הם רבנו טודרוס (נזיר ה ע"א הנ"ל), שכתב שכוהן הדיוט "מיקל" ולא מגלח לגמרי, וכן תוס' ביבמות מג ע"א הנ"ל, שכתבו שלשון "ספר" אינה יכולה להתפרש על גילוח מוחלט, וגילוח מוחלט הוא ניוול.

מאחרונים רבים מתבאר שלא תפסו כמשנ"ב. הב"ח (או"ח סי' תרס) הסביר את המנהג שאבלים לא מקיפים את הבימה בסוכות, שיסודו בהלכה שפרועי ראש אינם מקיפים את המזבח (ע"פ תוס' סוכה מד ע"א ד"ה כהנים), "וכיון דאבל פרוע ראש הוא כל שנים עשר חדש ע"כ לא נהגו להקיף". יש מהפוסקים שהעירו עליו, שטעם זה אינו מספיק, שכן לדבריו מי שגילח סמוך לרגל כי רק אז אירעה אבלותו, או מפני שגערו בו חבריו, היה צריך להקיף (מאמר מרדכי סי' תרס סק"א, ביכורי יעקב שם סק"ט, שו"ת דברי מלכאל ח"ב סי' צא ושו"ת אג"מ יו"ד ח"ד סי' סא). מדברי כולם מתבאר שמי שמסתפר כדרך העולם אינו בגדר 'פרוע ראש' ורק אבל עלול להגיע לידי כך.

כיו"ב יש ללמוד משו"ת בנין שלמה (ח"א סי' י), שהביא את דברי הפמ"ג (משב"ז או"ח קכח ס"ק לט) שפרוע ראש פסול לנשיאת כפיים, וכתב שעל פי דבריו "נראה לומר טעם נכון על מה דנהגו במדינות אלו שלא לישא כפיים רק ביו"ט... משום שחששו שמא הכהנים הם פרועי ראש, דבמדינות שלנו אין מן הדרך רוב האנשים לגלח שערות הראש בכל ל' ול' יום, ואדרבה, דרכן של רוב בני אדם בזמנינו שמגדלין שערות ראשן עליהן ואין מגלחין שערן עד זמן מרובה, וחששו שלא יהיו הכהנים זריזין בתספורת כל ל' ול' יום וישאו כפיהם באיסור... זולת ביו"ט... בלאו הכי מחויבים כל אדם לגלח עצמו ערב הרגל" (אך בהמשך פקפק על דעת הפמ"ג). כל החשש הוא מפני אלו שמאחרים להסתפר, בעוד שלדברי השעה"צ הרי רבים מן המסתפרים הם עדיין "פרועי ראש".

ובמפורש בניגוד למשנ"ב מצאנו ב'רחש לבב' (לר' דוד בירנבוים חתן רעק"א, סי' טז):  
"הא גילוח כל ראשו הוי ניוול, וכמ"ש התוס' ביבמות... וא"כ כמו דאסור בגידול פרע משום ניוול - הכי נמי אסור בגילוח כל ראשו". וכך עולה גם מ'הכתב והקבלה' (דברים כא, יב הנ"ל), ראה דבריו על גילוח בני המלכים.<sup>15</sup>

בכך מתבססים דברי הגרש"ז אורבך זצ"ל הנ"ל בפרק א, "דרשאים הכהנים לגדל שער ככל האדם, אלא דלא יוסיפו על תספורת כל אדם שער יותר מל' יום".

15. בתפא"י (בהקדמתו לקדושים 'חומר בקודש' פרק א אות יא) כתב: "פרוע ראש כיצד? כל כהן שלא גילח תוך שלושים יום ועבד - לוקה... מיהו אין צריך לגלח שערו עד עיקרו, רק שלא יראה שערו מדולדל וגדל יותר משיעור הראוי לל' יום". לא נתבררה לי כוונתו: מחד "א"צ לגלח עד עיקרו", ומאידך "גדל יותר משיעור הראוי לל' יום" משמעו לכאורה מנקודת האפס, ואם כן בצירוף הדברים נמצא שכשיסתפר פעם בל' יום יתארך שערו יתר על המידה.

#### ד. פירוש הפסוק "וראשם לא יגלחו"

המפרשים חלוקים בהבנת הפסוק ביחזקאל "וראשם לא יגלחו, ופרע לא ישלחו, כסום יכסמו את ראשיהם" – אל מי מופנים שלושת הציוויים שנאמרו בו, ומה תוכנו של הציווי הראשון "וראשם לא יגלחו", שלא התבאר במפורש בגמרא.

הקושי בהבנת הפסוק נעוץ בסוגיה בסנהדרין (כב ע"ב) הנ"ל, שלומדת את דין כוהן הדיוט המסתפר אחת לל' יום מ"ופרע לא ישלחו", ואילו בהמשך אומרת:

מאי 'כסום יכסמו את ראשיהם'? – תנא: כמין תספורת לוליינית. מאי תספורת לוליינית? – אמר רב יהודה אמר שמואל: תספורתא יחידאה. היכי דמי? – אמר רב אשי: ראשו של זה בצד עיקרו של זה. שאלו את רבי: איזהו תספורת של כהן גדול? – אמר להן: צאו וראו מתספורת של בן אלעשה.

כלומר, תספורת בן אלעשה היא ראשו של זה בצד עיקרו של זה והיא ייחודית לכוהן גדול. וכך מפורש יותר בנדרים (נא ע"א): "לא לחינם פיזר בן אלעשה את מעותיו, אלא להראות בהן תספורת של כהן גדול, דכתיב: 'כסום יכסמו את ראשיהם'. תנא: כעין לוליינית. מאי לוליינית? אמר רב יהודה: תספורתא יחידתא. היכי דמי? אמר רבא: ראשו של זה בצד עיקרו של זה, והיינו תספורת של כהן גדול". אם כן הגמרא מפרשת חלק מהפסוק, "ופרע לא ישלחו", על כלל הכוהנים, וחלקו, "כסום יכסמו", לכאורה על הכוהן הגדול בלבד, והדבר צריך ביאור. בעניין זה מצאנו כמה שיטות:

1. הרא"ש (נדרים נא ע"א) מבאר ש"כסום יכסמו את ראשיהם" נאמר רק על הכוהן הגדול, ומוכיח זאת מהפסוק הבא: "מדכתיב בקרא 'ויין לא ישתו כל כהן', מכלל דהך לאו בכל כהן איירי". וראיה נוספת מפסוק זה עצמו: "ועוד דברי שא כתיב 'וראשם לא יגלחו' והיינו בשאר כהנים". כלומר, יש סתירה בין האיסור לגלח לבין הציווי "כסום יכסמו", ומכאן שזה בכוהן גדול וזה בהדיוט (כעין שפירשה הגמ' בקידושין ע"ב את הפסוק הסמוך על נישואי אלמנה, שהרישא בכוהן גדול והסיפא בהדיוט). הדברים מבוארים יותר בספר הישר לר"ת (חידושים סי' צד):

"כסום יכסמו את ראשם". רישיה דקרא בכהנים הדיוטים, דכתיב "ואת ראשיהם לא יגלחו ופרע לא ישלחו", וילפינן בסנהדרין פרע פרע מנזיר דכהן הדיוט מסתפר אחד לל' יום. סיפיה דקרא "כסום יכסמו את ראשיהן" בכהן גדול, מדכתיב בתריה "ויין לא ישתו כל כהן". ועוד, דקאמר "לא יגלחו" בכהן הדיוט, ו'כסום' משמע גילוח טפיל<sup>16</sup>, כשמשרות מתחדשות.

פירוש: "גילוח" הוא תספורת קצרה למדי, אך ארוכה יותר מ"כסום", ובא הכתוב לומר שכל הכוהנים לא יסתפרו תספורת קצרה זו שהיא "גילוח", וכל שכן שלא יסתפרו עד כדי

16. כלומר, יותר מגילוח, כפי שמבאר המהדיר, הרב דבליצקי.

"כסום יכסמו", אלא עליהם להשאיר יותר מזה; ומכאן ש"כסום" מוסב על הכוהן הגדול בלבד. אם כן, "לא יגלחו" הוא תספורת שבה השיער ארוך יותר מ"כסום", וזה דין כל הכוהנים פרט לכוהן גדול.<sup>17</sup>

2. רש"י ביחזקאל מפרש: "וראשם לא יגלחו - להעביר את כל השער. ופרע לא ישלחו - גידול שער לא ירבו. כסום יכסמו - ככוסמת הזו... ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה, לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה", וכן ברד"ק. כך ניתן להבין בתרגום: "ורישיהון לא יגלחו, ופירוע לא ירבו, ספרא יספרון ית שער רישיהון"<sup>18</sup>. לפי דרך זו אין סתירה בין "לא יגלחו" לבין "כסום", אך לא ביאר רש"י (ביחזקאל ובסנהדרין) על איזה כוהן מדובר. ברם, במיוחס לר"ן בסנהדרין שם כתב: "שרש"י ז"ל פירש שאף הכוהנים ההדיוטות בכלל מצוה זו."<sup>19</sup>

כך גם בתוס' הרא"ש בסנהדרין: "וראשם לא יגלחו" - פירוש: מכל וכל; 'זפרע', דהיינו דילפינן מנזיר, 'לא ישלחו', פירוש, לא יגדלו... אלא 'כסום יכסמו ראשיהם' במדה, ולקמן

17. ב'לחם יהודה' הל' ביאת המקדש פ"א הי"א תמה על הרא"ש, שכן הניח כרש"י להלן ש"לא יגלחו" פירושו שלא יגלחו לגמרי אלא יכסמו, ולדעתו זה דווקא בכוהן גדול. ואם כוונת הרא"ש ש"לא יגלחו" הוא איסור על כוהן הדיוט להתגלח לפני שמלאו ל' יום, ומכאן נובעת הסתירה לציווי "כסום", "זה לא שמענו לא בגמרא ולא בפוסקים, דמי יתן ויסתפר כל היום, ואדרבה, תבוא עליו ברכה שמייפה עצמו שהוא בן בית ובזה מתרבה כבוד המקום ברוך הוא".

אמנם יש להעיר שהערך-לנו בסנהדרין (כב ע"ב) סובר שהכוהנים אסורים לגלח לפני ל' יום, וכן בכלי יקר (לניאדו, שמואל ב עמ' 289): "היה נזיר מגלח לשלושים כעין כהנים שאינם מגלחים אלא כי כבד עליו וגלחו אבל לא קודם הל' יום", ואפשר להעמיס זאת בגמ' בנזיר הנ"ל שמדברת על "כובד". אלא שמהסוגיה במו"ק יז ע"ב מוכח לענ"ד שלא כשיטתם: הברייתא שם דנה בכוהן ששלמה משמרתו ברגל, ומתירה לו להסתפר אע"פ שכל הכוהנים עובדים בקרבנות הרגל, משום שעבודה כללית זו לא מחילה עליהם דין אנשי משמר. מסתימת הברייתא מתבאר שמדובר גם בכוהן שהסתפר מיד לפני משמרתו, דהיינו ימים ספורים לפני הרגל, ובכל זאת הוא רשאי להסתפר. גם קושיית הגמ' שם "איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל" מוכיחה שאין מצב שכוהן אסור לגלח.

לענ"ד יש מקום לפרש לדעת הרא"ש ש"לא יגלחו" אינו איסור אלא שלילת חיוב (וכ"כ בדעת הרא"ש ב'שמחת עולם' הל' כלה"מ פ"ה ה"ו: "ומשמע דר"ל דראשם לא יגלחו היינו שאין צריכים לגלח ודלא כמ"ש רש"י ורד"ק"), והסתירה בפסוק שהצביע עליה הרא"ש היא שמצד אחד נאמר שאינם צריכים להסתפר תספורת קצרה, וכ"ש שאינם צריכים לכסום ראשיהם, ומאידך "כסום יכסמו", וראה להלן הערה 20.

18. וראה 'פרשגן' בבראשית מא, יד, שדרך תרגום הנביאים לתרגם "גלחו" פרט למקום שמוכח שמדובר בתספורת חלקית, ואז תרגם לשון "ספר".

19. בפסוקים שם כמה מעברים מכה"ג להדיוט: פס' יח, "ולא יעלה עליהם צמר", התפרש בכה"ג ביוה"כ. פס' כא, "ויין לא ישתו כל כהן" בוודאי גם בהדיוט. פס' כב: "ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות מזרע ישראל, והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו" התפרש ברש"י (בעקבות הגמ' בקידושין הנ"ל) שהרישא על כוהן גדול והסיפא בכוהן הדיוט.

מפרש ראשו של זה בצד עיקרו של זה". ולאור זאת כתב: "וקצת היה נראה דפשטיה דקרא בכל כהנים, אפילו כהן הדיוט. ויש ספרים שגורסים לקמן גבי בן אלעשה 'להראות תספורת של כהן גדול', ורוצין לומר מדכתיב בתריה 'ויין לא ישתו כל כהן' משמע דרישיה דקרא לא איירי בכל כהן. ויותר נראה ד'כל כהן' קאי אכל מה דכתיב בקרא". לפי זה "לא יגלחו" פירושו גילוח מוחלט, ודין זה נאמר לכל הכהנים, שאל להם לגלח לגמרי אלא כתספורת בן אלעשה.

על פי שיטה זו, שכל הכהנים מסתפרים כבן אלעשה, צריך ביאור מה בין כוהן גדול המסתפר פעם בשבעה ימים לבין הדיוט המסתפר פעם בל' יום. נראה ששיעור "בן אלעשה" אינו קשור לשבעה ימים דווקא, אלא זוהי התספורת הבסיסית לכל כוהן, אלא שכוהן גדול צריך לשמור עליה יותר ולחזור פעם בשבוע למצב זה, ואילו כוהן הדיוט רשאי להמתין ולהסתפר כך רק פעם בחודש. בכך יש ליישב את השאלה מדוע הוצרכה הגמרא לטעם "הואיל ומשמרות מתחדשות", הרי לכאורה זוהי גזירת הכתוב "כסום"! אלא שהפסוק מלמד איך להסתפר, ואילו שאלת התדירות היא שאלה אחרת התלויה בשיקול הדעת של כבוד הכוהן הגדול.

3. רבנו חננאל בתענית (יז ע"ב) הנ"ל כותב: "וראשם לא יגלחו – יכול לא יגלחו לעולם אלא יגדלו שערם? ת"ל 'ופרע לא יגלחו'... 'כסום יכסמו את ראשיהם', אין להם לגדל אלא כשיעור כסוי הראש והוא שלשים יום כנזירות". מלשונו "לעולם" מתבאר ש"לא יגלחו" משמעו שלא להסתפר כלל, אך המשך הפסוק מלמד שהכוונה רק שלא להסתפר בתדירות גבוהה מדי. וכך במצודת דוד ביחזקאל: "לא יגלחו – בכל עת"<sup>20</sup>. ומדבריו ש"כסום יכסמו" הוא פעם בל' יום (כשיעור כסוי הראש, וכנראה פירוש 'כסום' מלשון כיסוי) מתבאר שזהו דין בכל כוהן.

4. הרמב"ם (הל' כלי המקדש ה, ו) כותב על הכוהן הגדול:

ואינו מרבה פרע לעולם, שנאמר "את ראשו לא יפרע", ואפילו בעת שלא יכנס למקדש, אלא מספר מערב שבת לערב שבת. ואינו מספר בתער אלא בזוג, ראש שצרה זו בעיקר זו עד שיראה כאילו הוא צמח כאחד, שנאמר "ראשם לא יגלחו ופרע לא יגלחו כסום יכסמו את ראשיהם".

נראה מדבריו שפירש את "ראשם לא יגלחו" – בתער, כדעת רש"י ותוס' הרא"ש. ובהל' ביאת המקדש (א, ח) כתב: "כהן שגדל שערו אסור לו להכנס מן המזבח ולפנים... שנאמר 'ויין לא ישתו כל כהן. וראשם לא יגלחו ופרע לא יגלחו', מה שתויי יין במיתה אף מגודלי פרע במיתה", ולא ביאר מה משמעות ההוראה "וראשם לא יגלחו" לגבי כוהן הדיוט. נראה

20. לדעה זו יש מקום להתלבט האם "לא יגלחו" הוא איסור, שלא יסתפרו בתדירות גבוהה מדי, או רק שלילת חיוב, שאינם חייבים להסתפר בתדירות גבוהה, וראה הערה 17.

גם מלשונו שהפסוק ביחזקאל הובא רק לצורך ההיקש לשתויי יין (בהתאם לשיטתו בסהמ"צ ל"ת קסג שהמקור לאיסור פרועי ראש הוא הפסוק בויקרא (י, ו) "ראשיכם אל תפרעו"). הר"י קורקוס (הל' כלה"מ שם) מבאר שלדעת הרמב"ם הפסוק ביחזקאל מדבר על כה"ג בלבד, ולכן סתם ואמר שלא ישלח פרע לעולם, אלא שחז"ל למדו מ"זפרע לא ישלחו" לכוהן הדיוט בזמן העבודה, משום שמשברה ראוי להשוותו לכוהן גדול בעניין זה. אם כן, ההוראה "לא יגלחו" לא קשורה לכוהן הדיוט כלל.

5. **ביד רמ"ה** בסנהדרין מפרש שהפסוק "כסום יכסמו" אמנם עוסק בכל כוהן, אבל "קרא לעתיד כתיב, שתהא תספורת של כהן הדיוט כתספורת של כהן גדול" (וכן במלבי"ם ביחזקאל). ההלכה הקבועה לדורות היא שרק כוהן גדול מסתפר כך. לפי זה "וראשם לא יגלחו" נאמר לכל כוהן לעתיד, אבל שמא לא נאמר לדורות כלל, לא לכוהן גדול ולא להדיוט.<sup>21</sup>

סיכום שיטות המפרשים לפסוק ביחזקאל			
	"לא יגלחו" נאמר על:	משמעות הציווי	"כסום יכסמו" נאמר על:
<b>רא"ש בנדרים</b>	כוהן הדיוט	לא יקצר את שערו מדי, אלא ישאיר יותר מ"כסום"	כוהן גדול
<b>תוס' הרא"ש בסנהדרין</b>	כל כוהן	לא יגלח לגמרי	כל כוהן
<b>ר"ח</b>	כל כוהן	לא יגלח בתדירות גבוהה	כל כוהן
<b>רמב"ם</b>	כוהן גדול	לא יגלח לגמרי	כוהן גדול
<b>יד רמ"ה</b>	כל כוהן – בעתיד?		כוהן גדול, ובעתיד לכל כוהן

**המסקנה מהדברים להגדרת 'פרוע ראש'** – לפי ר"ת והרא"ש בנדרים לא ניתן לומר כדברי שער הציון שכוהנים מסתפרים ב'תספורת אפס', שכן "לא יגלחו" מזהיר מפני תספורת כזו ואף מארוכה ממנה כשיעור "כסום". גם מרש"י ביחזקאל ותוס' הרא"ש יש ללמוד שאל

21. אעיר בקצרה על שתי שיטות נוספות בראשונים: א. **המאירי** (בסנהדרין ותענית ונדריים נא ע"א) לא הזכיר כלל את תספורת בן אלעשה. שמא נמנע מלפרשה מפני שהתחבט בפירושה, או שלדעתו אין זה דין כלל אלא נבואה לעתיד. ב. מפירוש ר' **יוסף בכור שור** בויקרא כא, ה אפשר להבין שפירש את "ראשם לא יגלחו" על מי שעשה קרחה על מת או הקיף פאת ראשו, עי"ש.

לכוהנים להתגלח לגמרי. אולם לפי השיטות האחרות לא נאמר איסור כזה, עכ"פ לכוהן הדיוט, ואין מהן סתירה לשיטת שער הציון.

## ה. כוהן ונזיר

בדברי חז"ל הוזכרה האפשרות של כוהן, ואפילו כוהן גדול, להיות נזיר (כוהן – משנה מכות ג, ט; כוהן גדול – נזיר מח ע"ב). הדבר מעורר שאלה, כיצד מתיישב איסור הגילוח של הנזיר עם חיובו של הכוהן להסתפר באופן תדיר? השאלה העיקרית היא בנוגע לכוהן גדול, שמצווה באופן מתמיד שלא לפרוע את ראשו,<sup>22</sup> ואילו כוהן הדיוט אפשר שאינו מחויב בתספורת אלא כשהוא במקדש (עיין הל' ביאת המקדש א, י-יא ואכמ"ל).

כמה מפרשים עמדו על שאלה זו, ובראשם המאירי (ברכות כ ע"א), שכתב:

שמא תאמר: היאך אתה מוצא כוהן גדול ונזיר? והלא זה אסור בגידול פרע! ואם תאמר בנזיר נזירות לפחות מל' יום – אין זה כלום, שאפילו נדר נזירות ליום אחד הרי הוא נזיר ל', כמו שיתבאר במקומו.

אחריו נדונה השאלה ב'זכר ישעיהו' (נזירות א, א) וב'רחש לבב' (לר' דוד בירנבוים חתן רעק"א, סי' טז), בלא שראו את המאירי. נעמוד בקצרה על תשובותיהם, ונתמקד במה שניתן לדקדק מדבריהם בגדרי דין התספורת.

א. המאירי מתרץ: "שמא יום ל' עולה לכאן ולכאן". כלומר, אם יגלח ביום ל' לתגלחתו הקודמת הרי זו תגלחת נזירות כשרה, כי לעניין הנזירות מקצת היום ככולו, ומאידך אינו פרוע ראש עד שימלאו לו ל' יום שלמים.<sup>23</sup>

22. אם כי דין התספורת פעם בשבוע הוא בפשטות מדרבנן (יראים סי' רצא, ר"י קורקוס הל' כלה"מ פ"ה ה, ו; מנ"ח מצווה קמט ושו"ת שואל ומשיב רביעאה ח"ב סוף סי' קסב).

23. לגבי הנזיר שנינו בנזיר פ"ג מ"א: "מי שאמר הריני נזיר – מגלח יום שלשים ואחד, ואם גלח ליום שלשים – יצא", מפני שמקצת היום ככולו. לגבי הכוהן ההיתר להמתין עד סוף ל' עולה במפורש בסוגיה בסנהדרין כב ע"ב: "אמר ליה רב פפא לאביי: אימא לא לירבו כלל? אמר ליה: אי כתיב 'לא ישלחו פרע' – כדקאמרת, השתא דכתיב 'פרע' – פרע ליהוי, שלוחי לא ישלחו", ופרש"י: "לא לירבו כלל – ואפילו עד שלשים... פרע דשלשים יום ליהוי, אבל שלוחי טפי לא לשלחו" (אך במיוחס לרש"י בתענית יז ע"א פירש שההו"א שלא לירבו כלל היא שישתפרו בכל יום, והתלבטות אינה בין ל' ללא"). ולשון רש"י בסנהדרין פג ע"א: "ופרועי ראש – ששימשו פרועי ראש, שעברו עליהם יותר משלשים יום שלא גלחו ראשם", וכן ביראים (סי' שכא): "ואיזו היא גידול פרע? יותר משלשים יום", ובלשון ר"ח כב ע"ב: "שיער בן ל' יום נקרא פרע, והתורה הזהירה הכהן שלא לשלח פרע, כלומר לא יגדלוהו יותר מפרע". כך תירץ גם בשואל ומשיב (רביעאה ח"ב סוף סי' קסב). המנ"ח (מצווה קמט) התחבט בזה, וצייד שמאחר שנזיר שגילח ביום ל' יצא מתבאר שדי במקצת יום ל' להיחשב "פרע", וממילא גם הכוהן הוא פרוע ראש מיד בתחילת יום ל', שהרי גדר פרע בכוהן נלמד מנזיר, אך ציין לרש"י בפג ע"א הנ"ל. והעירו עליו ('מעיל קטן' עמ' קמו), שמהגמ' בסנהדרין הנ"ל עולה במפורש

ב. תשובה נוספת במאירי: "שמה מנה נזירותו ואין לו להשלים בהם ל', ונתמנה כהן גדול". כלומר, מניין ל' יום נספר מאז שהחל להיות כוהן גדול, ואם נתמנה לכה"ג כשלא נשאר ל' יום עד תום נזירותו נמצא שלא יגיע לכלל פרוע ראש. כמו כן כתב בזכר ישעיהו: "כגון שנדר בניזיר מקודם ונתמנה לכה"ג בימי נזירותו".

ב'רחש לבב' דחה סברה זו, שכן מסתבר של' הימים נמנים מאז התספורת האחרונה ולא משעת המינוי. שמה יש לבאר את סברת המאירי, ש'פרוע ראש' אינו הגדרה בחפצא, הופעה מסוימת של האדם הנחשבת כפרועה, אלא הגדרה בגברא: אדם שמזניח את הופעתו. כשם שהנזיר מצווה לגדל פרע מתוקף נזירותו, ואין מונים לו משעה שהסתפר לאחרונה אלא משעה שנזר, כך הכוהן העובד במקדש מצווה להיזהר מן הפרע מתוקף היותו עובד במקדש, וככל שהתאחר ל' יום מסידור שערו הרי זה 'פרוע ראש'. לפיכך מונים לו רק משעה שבא לעבוד, ובכוהן גדול – משעה שנתמנה.

ג. ב'רחש לבב' תירץ באופן מחודש, שהאיסור לגדל פרע הוא רק לדבר הרשות או לאבל, אבל לא למצווה רבה כמו נזירות, בפרט שאת הלאו "לא יפרע" הוא עובר בשב ואל תעשה. כיו"ב כתב בשואל ומשיב (רביעאה, ח"ב סי' קסב), אלא שבשו"מ משמע שאין זו דחיית איסור פרע מחמת מצווה רבה של נזירות, אלא שמכיוון שהנזירות היא תפארת לאדם אינו בגדר פרוע ראש כלל, "כי נזר א-להיו על ראשו" (במדבר ו, ז), ומשמע שלדעתו הנזיר אף מותר בעבודה.

לעומת זאת ב'זכר ישעיהו' נקט שאכן לכתחילה כוהן גדול אסור לנזר, מפני שאינו רשאי "להכניס את עצמו במלחמת מצוות אלו", איסור הגילוח מכאן ומצוות הגילוח מכאן (ואינו דומה למצוות קידוש על היין שמפסיד בנזירותו, שהיא מדרבנן). ובדיעבד כשכבר נזר, לדעתו חובת הגילוח ככוהן דוחה את איסור הגילוח כנזיר, מפני שאיסור הנזירות קל יותר, שכן ישנו בשאלה (אע"פ שלמעשה אינו חייב להישאל כדי לסלק את הסתירה בין המצוות, עי"ש). ובמנ"ח (מצווה קמט) נקט לאידך גיסא, שמחמת הסתירה בין המצוות "שב ואל תעשה עדיף", ולא יגלח עד סוף נזירותו.

---

שהכוהן רשאי להגיע ל'פרע' של הנזיר אך לא מעבר לו. ויש להעיר על לשון המנ"ח בהמשך: "וכה"ג שקיבל עליו נזירות גדולה בודאי אסור לו לגלח" וכו', שמשמע שמנזירות בת ל' יום לא הוקשה לו, וכדברי המאירי.

ב'זכר ישעיהו' (הל' נזירות א, א) דחה את תירוץ המאירי (בלי להזכירו, שטרם נדפס בימיו): "אין לתרץ עוד כגון שמגלח את עצמו ביום ל' לנזירותו, דקיי"ל דבדיעבד יצא, עיין הל' נזירות רפ"ד, זה אינו, דא"כ הוי תרתי דסתרי, דלענין הנזירות חשיב זאת גידול פרע, ולענין מצות כהונה לא הוי כמגדל פרע, והא כל ענין גידול פרע דכהונה ילפינן מנזירות, וזה פשוט". אך מהגמ' הנ"ל מתבאר שאין זה תרתי דסתרי, כי הכוהן נאסר בשיעור גדול מן הנזיר.

והנה, אילו היינו אומרים שדין התספורת פירושו שהכוהן רשאי להסתפר כדרך בני אדם בתוספת ל' יום, והתספורת הרגילה בין בני אדם היא משך גידול של שבוע-שבועיים, ניתן היה לתרץ את השאלה באופן פשוט: מדובר בכוהן גדול שהסתפר תספורת קצרה במיוחד, כדרכו להסתפר "כתספורת בן אלעשה"<sup>24</sup>, ומיד אחריה נדר נזירות. כעת יש לו אורכה של חמישה-ששה שבועות עד ששערו יגיע לאורך הנקרא 'פרוע ראש' מדאורייתא, ויכול הוא להיות נזיר בשופי!

מכך שהמאירי לא תירץ כך, אפשר ללמוד לכאורה שלדעתו 'פרוע ראש' נמדד מ'תספורת אפס', כדעת שער הציון, אם משום שזהו דין תורה ואם משום שהתורה תלתה את גדר פרוע ראש בדרכם של בני אדם וכך דרכם להסתפר. אלא שבדעת האחרונים שדנו בשאלה זו, וגם הם לא תירצו כך, הסבר זה לא ניתן להיאמר: כבר הובאו לעיל (סוף פרק ג) דברי בעל 'רחש לבב' שאסור לכוהן הגדול להתגלח כליל, מפני שזהו ניוול. גם בעל 'זכר ישעיהו' לא תפס כשעה"צ, שכן כתב אפשרות אחרת ליישב ודחאה: "ודוחק לומר דאפשר להשיר השער ע"י סם או להתגלח ולשייר בכדי שיכוף השער ראשן לעיקרן [כלומר, ובזה לא יהיה פרוע ראש, ומאידיך לא יעבור על איסור "תער לא יעבור על ראשו", כדברי הרמב"ם הל' נזירות ה, יא], דאכתי גם זאת אסור בנזיר משום מצות עשה דקדוש יהיה (פ"ה מנזירות הי"ב)<sup>25</sup>. הרי להדיא שתספורת הכוהנים איננה מוגדרת באורך מסוים קבוע: רשאי הכוהן הגדול להשיר את כל שערו בסם<sup>26</sup>, וכן להשאיר "כדי לכוף ראשו לעיקרו" (להגדרתו ראה להלן), ובכל זאת אינו יכול להשיר את שערו לפני הנזירות ואז לנזור ולהמתין יותר מ' יום. מסתבר, אפוא, שלדעת המאירי ואחרונים אלו זהו דין להסתפר מדי ל' יום, גם אם שערו לא יגיע לאורך מסוים שנחשב כבעייתי.

## ו. ראיות שאסור להאריך את השיער

בפרק זה אביא ראיות כנגד האפשרות השלישית שהוצעה בפרק א, לפיה מי שמסתפר מדי ל' יום יכול לגדל את שערו ללא כל הגבלה על האורך.

א. כבר הובאו דברי ר"ח בתענית (יז ע"ב) המגדיר את הגידול הנחשב כפרוע ראש:

לא יתנו שלוח לשער, כלומר, לא יאריכו שער להיות משלח לפנייהם ולאחרייהם. כסום יכסמו את ראשיהם, אין להם לגדל אלא כשיעור כסוי הראש, והוא שלשים יום כנזירות.

24. ראה הערה 31 על משך צמיחתה.

25. ולא כדעת הסוברים שבתספורת המשאירה "כדי לכוף" גם אין עשה, וראה הערה 33.

26. אע"פ שקרח פסול לעבודה כבעל מום, כמ"ש בזכר ישעיהו' שם, שכן הפסול הוא רק בקרח בטבעו.



לעיל למדנו מדבריו קולא, כנגד שיטת המשנ"ב, אך יש לשמוע ממנו גם חומרא, שלא ניתן להאריך את השיער הרבה אם הכוהן מסתפר קצת פעם בל' יום, אלא יש הגדרה לאורך מוחלט מסוים שהוא האסור. מכאן שההלכה להסתפר פעם בל' יום אינה מסתפקת ב"שיפוצים קטנים", אלא שומה על הכוהן להקפיד שהשיער לא יגדל ל' יום מעבר לראשו, כגון בלורית לפניו או לאחוריו. נראה שלדעתו "פרע" משמעו יציאה מהגבול, ומכאן שיש תחום מסוים שמותר, כיסוי הראש ולא מעבר לו.

**ב. לאחר שכתב הרמב"ם (ביאת המקדש א, ח-יא): "כהן שגדל שערו אסור לו להכנס מן המזבח ולפנים... כמה הוא גידול הפרע? שלושים יום", פסק (הל' יז):**

וכן אסור לכל אדם, בין כהן בין ישראל, להכנס למקדש כולו מתחילת עזרת ישראל ולפנים כשהוא שתוי יין או שכור או פרוע ראש דרך ניוול... שאין זה כבוד ומורא לבית הגדול והקדוש שיכנס לו מנוול. אבל ישראל שגדל שערו עד שנעשה מחלפת ולא היה דרך ניוול הרי זה מותר להכנס לעזרת ישראל.

הרמב"ם מבדיל בין שתי דרגות של פרוע ראש: האחת היא כל מי שלא הסתפר ל' יום, ובדרגה זו נאמר איסור העבודה, אע"פ ששערו מסודר, והשנייה היא מי ששערו אינו מסודר, ובדרגה זו יש איסור כניסה למקדש.<sup>27</sup> מהלשון "שגדל שערו עד שנעשה מחלפת" משמע שעצם גידול השיער עד כדי "מחלפת" הוא כבר בגדר פרוע ראש לעניין הדרגה הראשונה הנדרשת מכוהן בעבודתו. מכאן משמע שלא די להסתפר פעם בל' יום, אם בחודש שאחרי התספורת השיער גדל יותר מכפי שהתקצר בתספורת. אילו הייתה אפשרות כזו יכול היה כוהן לקצר מעט את שערו מדי חודש ולגדל שיער ארוך, והיה ראוי לרמב"ם לכתוב: "שלא הסתפר עד שנעשה מחלפת". מכאן למדנו שהרמב"ם שולל

---

27. חלוקה זו בדעת הרמב"ם בין שני מיני הניוול, שזה פסול לעבודה וזה גם לכניסה, מבוארת היטב בספר החינוך מצווה קנב: "אסור לכל אדם, בין כהן בין ישראל, להכנס למקדש כולו, מתחילת עזרת ישראל ולפנים, כשהוא... פרוע ראש דרך ניוול, כלומר ששערות ראשו גדולים ביותר... והאיסור אינו אלא מפני כבוד הבית, ולפיכך ישראל מותר ליכנס שם בשערות ראשו מגודלות יותר משלשים יום, שאין זה ניוול אצל בני אדם, ואע"פ שהכהנים הוזהרו בזה לגודל קדושתן וקרבתן בבית הקדוש, שראוי שלא יהא בהם דבר יתר כלל, רק שיהיו כולן יפים ומום אין בם, אין שאר כל אדם בגדר שלהם, רק שלא יכנסו שם בשערות גדולים ביותר כמו שאמרנו". ראה גם הר המוריה הל' בה"ב פ"ז ה"כ ואבן האזל הל' ביאמ"ק פ"א הט"ו. הכס"מ כתב שמקור האיסור על כניסת מנוול למקדש הוא מסברה, ועיין מרכה"מ ואו"ש והגהות עמק המלך.

בשור"ת תורה לשמה סי' שפח משמע שהבין ברמב"ם אחרת, שכוהן שנעשה שערו מחלפת יצא מכלל פרוע ראש וכשר לעבודה, שכן כתב: "טוב ליזהר לגלח לפחות משלשים לשלשים, וכל שלא שהה יותר משלושים יום לא חשיב ניוול שכן מצינו בגידול פרע דכהן... נמצינו למדין כל שהוא תוך שלשים יום אין זה ניוול וכשר אפילו לעבודת ביהמ"ק. מיהו היכא שגדל שערו הרבה עד שנעשה מחלפת אין זה בכלל ניוול, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שם הלכה יז...". וצע"ג, שהרי הרמב"ם מדבר במפורש על ישראל הנכנס לעזרת ישראל בלבד.

את האפשרות השלישית שהוצעה בתחילת המאמר, שדי בכך שאדם מסתפר פעם בל' יום ואין זה משנה מה אורך שעריו. מכל מקום, יש מקום לטעון שהדבר נאסר רק כאשר דרך העולם לגדל שיער קצר, ואין זו ראייה מוחלטת לשלול אפשרות שהכוהן יאריך את שעריו אם זו דרך העולם בזמנו.

ג. הגמ' בסנהדרין (כב ע"ב) אומרת שלא גזרו על כוהנים אחרי החורבן שיסתפרו כל ל' יום משום שמהרה ייבנה המקדש, כי "אפשר דמספר ועייל". מסביר היד-רמ"ה:

גבי שתויי יין, כיון דלית ליה תקנתא מיד, גזרו ביה רבנן. פרועי ראש, דאית להו תקנתא מיד, דאפשר דשקיל פורתא ממזיה לאוקומא אשיעור פרע בר תלתין יומין ועייל למעבד עבודה, לא גזרו ביה רבנן.

מדבריו מתבאר שיש אורך מסוים לשיער שהוא המותר ולא יותר, ולכן אם "שקיל פורתא" הותר, לא מפני שבכך כבר הסתפר, אלא מפני שתספורת מעטה זו הביאה אותו לכלל השיעור הדרוש. לא פירש היד-רמ"ה מהו השיעור המדובר, ולפיכך אין להוכיח ממנו כשיעור מסוים (כדעת המשנ"ב או כדעת המנ"ח שלהלן), אבל עכ"פ מוכח שתספורת כלשהי לא מתירה שיער ארוך, על כל פנים ארוך מהמקובל לפי מושגי התקופה.

#### ז. מנחת חינוך: בעל שיער באורך 'כדי לכוף ראשו לעיקרו' הוא 'פרוע ראש'

המנחת-חינוך (מצווה קמט) כותב שמאחר ששיעור פרע נלמד בגזירה שווה מנזירות יש להקביל את דיני פרוע ראש לדיני נזיר. לאור זאת, המנ"ח מציין לשיטת הרמב"ם (הל' נזירות ה, יא) שנזיר שגילח את שעריו והשאיר בשערותיו שיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו אינו לוקה, ולפי הלחם-משנה שם כוונת הרמב"ם שאף אינו עובר בעשה של "גדל פרע שער ראשו". מכאן למד המנ"ח לפי דרכו, שכוהן שהסתפר והותיר בשעריו שיעור "כדי לכוף" הרי זה פרוע ראש (אך סיים כמסתפק: "ומ"מ צ"ע בדינים אלו"). זו לשון המנחת חינוך:

לדעת הר"מ דאינו עובר שם, והוה ליה פרע, אם כן כאן עוברים בלאו הזה אם היה כדי לכוף ראשו לעיקרו, אף שגילח למעלה.

ניתן לפרש את דבריו בשלוש דרכים:

א. כל כוהן ששעריו הגיע לשיעור "לכוף" הרי זה פרוע ראש, ועליו להסתפר מיד אע"פ שטרם עברו ל' יום מאז תספורתו הקודמת.<sup>28</sup>

28. כך הבין באור לציון (ח"ג פרק ל ס"ד, עמ' רעט) והורה למעשה בזה"ז שאיש כוחות הבטחון שחייב להיכנס לעזרה צריך לספר את שערות ראשו בתער, או לגלח בכל שבוע במכונה מס' 1, וציון למנ"ח. לא ברור לי מדוע הגדיר את פריעת הראש לפי דין כוהן בעבודתו, ושמה חשש שייכנס לפנים מן המזבח ולדעתו בזה דינו ככוהן (אך עיין רדב"ז הל' ביאת המקדש פ"א הט"ו; וע"ע בחוברת 'הר הבית

ב. כוהן שמסתפר פעם בל' יום צריך שבשעת התספורת שעריו יהיה פחות מ"לכוף", ומאז הוא רשאי להמתין ל' יום אע"פ שגדל יותר, וחוזר חלילה.<sup>29</sup>

ג. כוהן שלא הסתפר ל' יום ונעשה פרוע ראש, אינו יוצא מגדר זה עד שיקצר את שעריו ויעמידנו על פחות מ"לכוף".<sup>30</sup> בהשוואה לשיטת שער הצינן, האפשרות הראשונה מחמירה יותר, שאע"פ שעשה תספורת אפס הרי זה פרוע ראש כשיגדל שעריו לכדי "לכוף", ואילו האפשרויות האחרות מקילות יותר.

הדבר תלוי בהבנת הדין בנזיר שממנו למד המנ"ח. אפשר להבין שלדעת הלחם-משנה התחדש ששיעור "כדי לכוף" די בו להיחשב כפרע, ואז המסקנה היא כאפשרות א'. ואפשר להבין שלדעת הלח"מ שיעור "כדי לכוף" מספיק חשוב להיות "שיריים", כעין דין גרדומי ציצית שטעונים שיעור כדי עניבה (מנחות לח ע"ב). וכך משמע בנזיר (לט ע"ב): "נזיר שגילחוהו ליסטים ושיירו בו כדי לכוף ראשו לעיקרו - אינו סותר", דהיינו שבשיעור זה לא התבטל לגמרי השיער שהתקדש בנזירותו, ע"ש. לפי הבנה זו שיעור "כדי לכוף" כשלעצמו אינו נחשב "פרע", אלא שאם הכוהן היה פרוע ראש אינו יוצא מכלל זה עד שיפחת מ"כדי לכוף".

פשוט לשון המנ"ח נוטה יותר לאפשרות הראשונה, אלא שהיא קשה עד מאוד. בגמ' בנזיר (שם) נאמר: 'וקים להו לרבנן: כל ז' יומין אתיא מזיאיא כדי לכוף ראשו לעיקרו'. לפי אומדנים שנעשו בימינו, שיעור "כדי לכוף" הוא כחמישה מ"מ לכל היותר.<sup>31</sup> אם כן, לא ניתן

---

- הלכות עלייה לכוחות הבטחון' מאת הרב דביר אטרה, עמ' 90, שהתיר כניסה בתספורת מסודרת אע"פ שהשיער ארוך).

29. הרב בן ציון קוק שליט"א, גליון 'תורת הקרבנות' מס' 17, כסלו תשע"ד, עמ' 2 הערה 8.

30. 'דרכי צבי', נזיר, עמ' רמד, וראה גם 'אוצר דינים - תורת הקרבנות: פרועי ראש' (מהדו' ב"ב תשע"ד) עמ' י הערה 17.

31. ראוי להרחיב בנדון זה, שיש לו השלכות בכמה דיני תורה. האומדן של חמישה מ"מ מופיע בספר 'לשכנו תדרשו' ח"א עמ' שא וספרים נוספים. כשבדקתי זאת (בעזרת בני אלישע נ"י) מצאתי שהדבר תלוי בשיטת הפעולה: בידיים או בעזרת פינצטה הצלחתי לקפל שיעור בת חמשה מ"מ אך לא בת ארבעה, כאשר היא מחוברת לגוף. לעומת זאת בעזרת סיכות דקות הצלחתי לקפל שיעור בת 2 מ"מ, ובפחות מכך לא הצלחתי (חודה של סיכה אחת הונח על השערה, קרוב לשורשה, ובעזרת הסיכה השניה קופלה השערה סביב חוד הסיכה עד שורשה. עובי חוד הסיכה היה כ-0.3 מ"מ בערך). לענ"ד ספק רב האם חז"ל התכוונו לבדיקה בצורה כזו, בפרט משום שבמשנה בנידה פ"ו מ"ב שבה הוזכר שיעור "כדי לכוף" נקטו החולקים שיעור "לקרוץ בצפורן" ו"ניטלות בזוג", ואילו ב"לכוף ראשן לעיקרן" לא הוזכר כלי העוזר, ולכאורה סתמו כפירושו שהוא ביד. אכן הב"ח (אה"ע סי' קנה) כתב ש"אין אנו בקיאיין בכפיפה", ושמה הסתפק האם הכפיפה היא ביד או בכלי.

הב"ח שם העלה סברה שהראשונים שהזכירו שיעור אצבע ביחס לבדיקת בגרות לחליצה אמרו זאת כאומדן לחומר ששיעור "לכוף", ומצאתי למהרא"ל צינן בספרו 'טיב חליצה' (מהדו' פיטסבורג תשי"ז עמ' 53), שהקשה עליו: "ודאי שיעורא דאצבע הוא כפלי כפלים מלכוף ראשו לעיקרו, ואיתא

בנזיר (לט ע"ב): 'וקים להו לרבנן: כל ז' יומין אתיא מזייתא כדי לכוף ראשו לעיקרו', וידוע שגודל השיער אחר התגלחו בתער במשך שבעה ימים לא יגיע ואפילו שליש אצבע". מבואר מדבריו ש"לכוף" הוא מעט פחות משליש אצבע, דהיינו כחצי ס"מ.

אלא שאם "כדי לכוף" הוא בידיים, ואם כן שיעורו חצי ס"מ כנ"ל, קשה להבין את הגמ' בנזיר הנזכרת, שכן לפי הידוע כיום קצב צמיחת השיער במשך שבוע הוא כשניים וחצי מ"מ בלבד. היה מקום ליישב זאת על פי מה שמצאנו במפרש (המיוחס לרש"י) בנזיר (ו ע"ב ד"ה ואי ס"ד), שכתב: 'וקים להו לרבנן דאין שיער מתגדל כדי לכוף ראשו של זה בצד עיקרו של זה בפחות מז' ימים', דהיינו, "כדי לכוף" אינו קיפול של השיער מראשו לעיקרו אלא כתספורת בן אלעשה, ולדבריו השיעור יוצא קצר יותר. אלא ששיעור זה קשה לאידך גיסא, דהיינו שהוא קצר מדי עבור שבוע ימים, שכן בדרך כלל כדי לכוף ראשה של שיערה זו לעיקרה של חברתה די בפחות ממילימטר (בשיער של אדם מבוגר יש כ- 300-200 שערות בכל סנטימטר מרובע). ומצאתי ב'אדני פז' (לר' אפרים הקשר, אלטונה תק"ג, על או"ח סי' רס ס"א) שכתב ששיעור "ראשו של זה בצד עיקרו של זה" גדל בשלושה-ארבעה ימים (ולפ"ז פירש שכה"ג שמסתפר "בכל יום" היינו בכל יום שבו מתעורר הצורך, ואינו ממתין לערב שבת, אבל אין הכוונה שהוא מסתפר כל יום ויום). גם אין זה במשמעות הלשון "ראשו לעיקרו" בלשון חז"ל וכל הראשונים. עוד קשה, שאם כן לעניין שיעור גדלות נתת דברך לשיעורים ע"פ המרחק בין השערות, וכיצד ניתן לשער זאת לפי הדעה (בנידה שם) ש"שתי שערות שאמרו אפילו אחת בגבה ואחת בכריסה"?

עוד יש לציין ללשון רבנו עזריאל בנזיר מב ע"א: "שיכוף ראשו לצד עיקרו", וניתן להבין שאין מדובר על קיפול ראש השערה עד שורשה, אלא על כיפוף ראשוני, דהיינו שהשערה כבר אינה עולה בקו ישר כלפי מעלה אלא מתחילה לנטות הצידה, או שהיא מכופפת קלות בידי אדם, וזה אפשרי בשיעור מועט. כיו"ב ברש"י מנחות ע"א, על ראשית צמיחת התבואה: "אגם - שגדלה מעט לכוף ראשו בצד העיקר, כמו הלכוף כאגמון ראשו", ואין כוונתו שהתבואה מכופפת עד שורשה. אך לפי זה היה מתאים יותר לשון "שתכוף", השערה, ואילו "לכוף" משמעו על האדם.

לענ"ד לפנינו שתי דרכים ליישב: האחת, לקבוע ש"כדי לכוף" הוא בעזרת מחט וכדומה, ושיעורו כ- 2 מ"מ כנ"ל. כך כנראה צ"ל בדעת שו"ת חת"ס (או"ח סי' קנד), שמחמיר עלינו את הקושי המציאותי וכותב: 'ובנזיר גופא י"ל דבז' ימים ודאי גדלו כשיעור לכוף, אבל אפשר וקרוב לודאי יש שגדילים בפחות מז' ימים, והחוש והנסיון מעיד', ונראה שהעריך את "כדי לכוף" בכ- 2 מ"מ. גם שיטת הרמב"ם (הל' נזירות פ"ה ה"א) שפחות מ"כדי לכוף" נחשב כבר "כעין תער" מובנת יותר אם שיעור את "כדי לכוף" בשיעור קטן. השנייה, לקיים שיעור חצי ס"מ בכפיפה ביד, שאין כוונת הגמ' בנזיר לט ע"ב שבהכרח תוך שבוע יצמח בשיעור זה (כדברי החת"ס), וגם מסתבר שאי אפשר לקבוע כלל בזה, שמשנתה לפי גיל האדם. הדיון בסוגיה שם הוא מהו שיעור השיער שניתן להחשיבו כהמתנה של שבוע, ואם כן י"ל שכוונת הגמ' ש"כל שבעה יומין אתיא מזייתא כדי לכוף ראשו לעיקרו" לכל היותר, ובשבעה ימים לא יצמח יותר משיעור זה, וממילא אם נשאר שיעור כדי לכוף דינו כאילו המתין שבוע (גם מבחינת הבדיקה שערכו חז"ל, קל יותר כמובן להגיע להחלטה כזו, אם בדקו אנשים ספורים וראו ש"כדי לכוף" ארך שבועיים, למשל, מאשר לקבוע באופן גורף שזהו קצב הגידול). וכך בלשון המיוחס לרש"י לעיל: "דאין שיער מתגדל... בפחות מז' ימים" (וכן שם טז, א-ב ד"ה ר"א אומר), וכן במאירי לט ע"א: "וקים להו לרבנן שהשער גדל בשבעה ימים בכדי לכוף ראשו לעיקרו ולא יותר, ואם כן כל שהשאירו בגלוחם כדי לכוף וכו' הרי נשאר משערו כאילו המתין שבעה". "לכוף" הוא סימן לשבעה ימים, ולא ששבעה ימים הם סימן ל"לכוף". ממילא אין להוכיח מהסוגיה ש"לכוף" הוא שניים וחצי מ"מ.

להבין כיצד כוהן הדיוט מסתפר אחת לל' יום, שהרי בטרם מלאו ל' יום שיערו כבר חרג מ"כדי לכוף". גם מסברה קשה להבין כיצד שיער באורך "כדי לכוף" נחשב כבר כ"ניוול" הפוסל בעבודה.<sup>32</sup> ומדברי כמה ראשונים ואחרונים שהובאו לעיל כחולקים על המשנ"ב מתבאר שלדעתם רשאי הכוהן לספר את שיערו יתר על "כדי לכוף", דוק ותשכח.

עוד יש להעיר על המנ"ח, על פי כל פירוש שנאמר בו, ששיטת הלח"מ בדעת הרמב"ם אינה מוסכמת, ורבים סוברים שגם לדעת הרמב"ם נזיר שגילח את שיערו ושייר "כדי לכוף" עובר בעשה של "גדל פרע", וכן מסתבר לענ"ד.<sup>33</sup> ממילא נשטט היסוד ללמוד משם דין חדש בפרוע ראש.

---

אך מצאנו בראשונים שנקטו את הקשר בין שבעה ימים לבין "לכוף" גם במובן ההפוך, שאחרי שבעה ימים קי"ל שהשיער כבר גדל כדי לכוף: עיין במפרש בנזיר ס ע"ב ד"ה אמר להן, שבשבעת ימי ספורו של מצורע, בין תגלחת חלוטו לתגלחת ספורו, כבר גדל כדי לכוף. וכן במאירי בנזיר נט ע"ב: "דיו שיגלח לאחר שבעה, שמצות גלוח מתקיימת אחר שצמח בכדי לכוף ראשו לעיקרו". ובתוס' רי"ד שם ו ע"ב: "כדכתיב גבי מצורע... והיה ביום השביעי יגלח את כל שיערו וגו', אלמא בין תגלחת לתגלחת בעינן ז' ימים כדי שיצמח כשיעור לכוף ראשו לעיקרו, שיהא ראוי לגילוח".

בשולי הדברים אעיר על פירוש המיוחס לרש"י בנזיר לט ע"א המובא בספר 'ברית יעקב' (לר' יעקב פיתוס, ליוורנו תק"ס, דף קכב), שמתאר שבמשך ימי הנזירות השיער צומח שתיים-שלוש אצבעות, עי"ש, ואם כוונתו לסתם נזירות השיעור מופרז לכאורה (על ייחוס הפירוש לרש"י ראה בדברי שמחה עמנואל, 'גניזת אירופה - בין תקווה למציאות', בתוך 'הגניזה האיטלקית' עמ' עה).

32. העיר על כך ב'הדרת קודש', לרנר, הל' ביאמ"ק פ"א הי"א, ציון הקודש ס"ק קלה, וראה שם השוואתו לקרועי בגדים, שלוקים רק בקרע כעין קריעה על מת.

33. על דברי הרמב"ם הללו הארכתי בנספח לספר 'נזיר אלוקים' מאת ידידי הרב יהושע פרידמן, עמ' 312-318, וביססתי את הסברה שגם לרמב"ם זהו איסור עשה, דלא כלח"מ. כעת עלה בדעתי ביאור נוסף לדברי הרמב"ם (ושמא אף ללח"מ), שבתלישה מוחלטת של שיערה אחת כבר עובר בלאו, אבל כשמשאיר "כדי לכוף", שלדעת הרמב"ם אין בו לאו, גם אין עשה בקיצור שיערה אחת, אלא רק ברוב שיערו (כמ"ש בדעתו בברכת ראש נזיר לט ע"ב) או כולו, כלשונו בהל' יב (בנוסח שבמהדו' פרנקל) "זהשיר שיערו". לכן מיושב היטב מדוע בהלכה יא, שבה הרמב"ם דן על התולש שיערה אחת, כתב רק שאם השאיר כדי לכוף אינו לוקה ולא כתב שעובר בעשה כפי שכתב בהלכה יב. מכאן יש להעיר גם על חידוש נוסף של המנ"ח, שכשם שנזיר שגילח שיערה אחת עובר בעשה כך גם כוהן ששייר שיערה אחת שלא גילח ל' יום דינו כפרוע ראש, ולפי הביאור האמור לדעת הרמב"ם אין זה נכון בנזיר (ועיין ברכת ראש שם בדעת תוס'), וראה להלן הערה 41.

אגב אעיר על ראייה נוספת שמצאתי כעת לאיסור הנזיר לקצר את שיערו מהירושלמי בנזיר פ"ד ה"ו: "גילח או שגילחוהו קרובים, מיחה או שמיחוהו קרובים בכל לשונות - כמי שמיחה. ישב לו לפני הספר - כמי שלא מיחה". אם מותר להסתפר עד "כדי לכוף" מה ההוה-אמינא שהישיבה לפני הספר תיחשב כמחאה!?

## ח. פאות הראש והזקן

בדרך כלל בתורה פאת הראש נחשבת כחלק מהראש, כגון לעניין דיני תגלחת הנזיר והמצורע, כמבואר בכמה סוגיות (יבמות ה ע"א, נזיר כט ע"א ונז ע"ב ועוד) שדנות כיצד הציווי על הנזיר והמצורע לגלח את ראשם מתיישב עם איסור הקפת הראש.<sup>34</sup> גם לגבי נגעי הראש מצאנו (משנה נגעים י, ט) ש"הראש והזקן שאין דבר אחר מפסיק ביניהם", כלומר, פאת הראש היא בכלל הראש. אם כן, באופן פשוט המושג 'פרוע ראש', הנלמד מ"ראשיכם אל תפרעו" או מ"ראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו", כולל גם את הפאות.

לאור המסקנה בפרקים הקודמים שכוהן צריך לספר את פאותיו בצורת תספורת מקובלת, ולא זקוק ל'תספורת אפס' או פחות מ'כדי לכוף', נמצא שאין כל סתירה בין איסור פרועי ראש לאיסור הקפת הראש: ניתן לשייר פאה בשיעור 'כדי לכוף', שלכל הדעות כשרה מן הדין לעניין איסור הקפת הראש.<sup>35</sup> מכל מקום, מאחר שבמאות השנים האחרונות התקבל מנהג בכמה מעדות ישראל לגדל פאות ארוכות, התלבטו אחרונים האם הדרישה מהכהנים להסתפר מדי ל' יום כוללת גם קיצור של הפאות.<sup>36</sup>

34. הדבר בולט יותר בגמ' בנזיר נח ע"א, שמביאה ברייתא שלומדת מ"ראשו" האמור במצורע שהמצורע מגלח את ראשו אפילו כשהוא נזיר. הגמ' דנה בשאלה למה להעמיד בנזיר ולא להסביר ש"ראשו" נצרך לדחיית איסור הקפת פאות הראש, ועונה שלדעת ברייתא זו הקפת כל הראש לא שמה הקפה. מכאן שלא עלה על הדעת ש"ראשו" של המצורע אינו כולל את פאת הראש והיא בכלל "זאת כל שער".

35. ב'אוצר דינים' הנ"ל הערה 30, עמ' כו הערה 95, נכתב שלכאורה לפי ה'ברכת ראש' בנזיר ד ע"א כוהן אינו צריך לגלח את פאותיו כלל. לענ"ד הדברים אינם נכונים. הברכת ראש שם כותב שנוזיר עולם ש"מיקל" לפי תוס' פירושו שהוא מגלח בלי לדחות לאו דהקפת הראש, ולפ"ז ההשוואה בין כוהן לנזיר עולם (שמשתמעת מתוס' ה ע"א ד"ה מ"ט) מלמדת שגם הם לא דוחים לאו דהקפת הראש, אבל לא נאמר שאינם מגלחים את פאותיהם כלל.

36. לסקירה היסטורית של תולדות המנהג ראה יצחק זימר, 'עולם כמנהגו נוהג', פרק ב, ועל מנהגי החסידים ראה גם 'פאות כהלכה' סי' ו, וראה דיון על המנהג ב'נועם' ו עמ' שטז-שכא. יש להעיר על שני מקורות מתקופת הראשונים שהובאו לעניין זה: א. בים של שלמה (יבמות פ"ב סי' יח) ציין לאגודה בנזיר פ"ו סי' יא: "כשמגלחין ראש תינוקות יניח מלגלח הצדעין". נראה שדברי האגודה מתבססים, כדרכו, על תוס' בנזיר מא ע"ב ד"ה השתא: "ומיהו צריך לזיזתה שלא ליטול פאת הראש אפילו במספרים, דשפיר איקרו כעין תער, וכן נהגו העולם כשמגלחין תינוקות לשייר בצדעיהן הרבה שערות", ולא נאמר כאן שגם בוגר לא יגע בפאותיו הארוכות. ב. עוד ציינו לשו"ת הרמב"ם סי' רמד: "ומותר לו לגלח הפאות כולן במספריים וכך עושים אנחנו תמיד... לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער ולא צווינו לגדל הצדעיים כמו שחושב ההמון". נראה שכוננת הרמב"ם שבמספריים מותר לגלח אפילו כעין תער, כפי שמתבאר מדבריו בהל' ע"ז (יב, ו), ובזה טעה ההמון לחשוב שהדבר אסור, ואין ראייה שההמון מגדל פאות ארוכות (גם אם מילולית "לגדל הצדעיים" הוא פאות ארוכות, שמא זוהי לשון הקצנה בדרך לעג).

## 1. הטעמים להקל

כמה מחברים הורו שמי שמגדל פאות ארוכות ראשי לעבוד בהם, ונאמרו בטעם הדבר כמה סברות שונות:

א. ב'יכהן פאר' (חתן השפת אמת, זבחים יט ע"א, וראה להלן על סוגיה זו) כתב שמכיוון שאסור לגלח את פאות הראש גידול הפאות אינו שייך ל'פרוע ראש'. נראה שרצונו לומר שמאחר שהתורה אסרה לכל ישראל לגלח את הפאות ממילא אינן כלולות בדין פרוע ראש. טעם זה צריך ביאור, שהרי לעניין איסור הקפת הראש קי"ל שאין חובה להשאיר יותר מ"כדי לכוף ראשן לעיקרן". שמא לדעתו גילוח הראש בכוהנים הוא מוחלט, כדעת המשנ"ב, ולכן אינו שייך בפאות ובזקן; ואם כנים הדברים, הקושיות הנופלות על שיטת המשנ"ב הן סתירה להיתרו. גם בשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' צג אות יז, ובסיכום הדברים בשלהי התשובה, ד"ה סעיף יא והלאה) מבואר שנקט שפאת הראש איננה בכלל איסור 'פרוע ראש'.<sup>37</sup> ומלשונו משמע שמעיקרא הפאה אינה בכלל ה'ראש',<sup>38</sup> והדבר מתמיה.

ב. הגר"א נבנצל שליט"א (ספר 'מציון מכלל יופי' עמ' קטו-קטז) כתב, לאור דברי הגרש"ז אורבך הנ"ל בפרק א שרשאי הכוהן לגדל שער כדרך כל אדם, שמותר לכוהנים לגדל פאות ארוכות "כדרך כל ישראל".

מסקנה זו מדברי הגרש"ז מסופקת לענ"ד. ראשית, לא ראינו שגידול פאות ארוכות הוא "דרך כל ישראל", ורוב ישראל שומרי המצוות אינם מאריכים פאותיהם, לא מיבעיא כמנהג החסידים אלא אף לא כמנהג הליטאים. אלא שיש מקום לומר שכל תספורת שנהוגה בציבור גדול של יראי שמים, ובכללו בוגרים מיושבים בדעתם, אינו בגדר 'פרוע ראש', אע"פ שאינו מנהג רוב ישראל. עוד יש להעיר, שמאחר שלפי הידוע זהו מנהג

37. הוא כותב ש"כסום יכסמו את ראשיהם" הוא שיעור "כדי לכוף ראשו לעיקרו", ומוכיח מזה שבפאת הראש אסור לגזור במספריים אפילו כשמשאיר "כדי לכוף", שהרי התורה רצתה להבדיל את פאת הראש משאר הראש, ואיך יכול להיות שאיסור הפאה המפורש בתורה יהיה קל, או אפילו שווה, ל"ראשם לא יגלחו" ביחזקאל? ולשונו בפיסקה האחרונה בתשובתו (ד"ה ועוד ראה): "בשער הראש שלא נזכר על זה שום איסור בתורה, ע"ז נאמר ביחזקאל... כסום יכסמו כו', וכיון שנתברר שהכהנים **בפאות הזקן והראש אסורים לגלח במספרים אף שלא כעין תער, וכלל כלל לא...**" [ויש להשיב על דבריו: א. בפשטות "כסום יכסמו" קטן משיעור "כדי לכוף", ראה הערה 31. א"כ איסור הגילוח ביחזקאל אכן קל מזה שבתורה. ב. מדובר באיסורים שונים במהותם: "ראשם לא יגלחו" עניינו הוא יופי הכהנים, והולכים בו אחר היופי. לעומת זאת איסור הקפת הראש הוא גזירת מלך (טור יו"ד קפא), או נועד להיבדל מעובדי ע"ז (כדעת הרמב"ם ע"ז פי"ב ה"א), או להבדיל בין אנשים לנשים (רבנו בחיי ויקרא יט, כז), ולעניין זה די בהיכר. אם כן, אין כל תימה אם איסור הגילוח ביחזקאל יהיה חמור בשיעורו מזה שבתורה].

38. בכל אריכות דבריו הוא לא מציג זאת כקושייה, איך דין "כסום יכסמו" מתיישב עם איסור הקפה לשיטתו, אלא רק מוכיח מסברה מזה על זה, שמכך שב'ראשם לא יגלחו' לכוהנים מותר להשאיר "כסום" ע"כ בפאת הראש לכוהנים ולכל ישראל הדין חמור יותר, כנ"ל.

חדש יחסית שלא נהגו בו בימי הבית, כאמור, יש חידוש בכך שגדר 'פרוע ראש' משתנה מדור לדור; ובמשנה ברורה לא משמע כך.<sup>39</sup>

קושי נוסף על היתר זה עולה מדברי ר"ח בתענית (יז ע"ב; הנ"ל פרק ו): "לא יאריכו שער להיות משלח לפניהם ולאחריהם... אין להם לגדל אלא כשיעור כסוי הראש". כאמור, נראה שלדעתו "פרע" משמעו יציאה מהגבול, ומכאן שכיסוי הראש הוא התחום המותר ולא מעבר לו. אם כן יש מקום לומר שגם פאות ארוכות הן יציאה מהגבול, ומה לי יציאה הצידה אל מחוץ לראש או כלפי מטה אל מתחת לראש? ויש להסתפק האם ה"ראש" לעניין זה הוא כל הגולגולת, ונמצא שיותר להאריך את הפאות עד הסנטר, או שמה מדובר על ה"ראש" במובנו המצומצם, עד פאת הראש ותו לא, ונמצא שאורך הפאות יכול להגיע עד הקצה התחתון של האוזן ותו לא.

ג. בחשוקי חמד (גיטין נח ע"א) חילק בין פאות מסודרות לבין פאות פרועות (ש"כ כל אדם שיראה אותו יאמר שזה גידול פרא"). הרב זילברשטיין הסביר בטעמו של דבר, שמאחר שהוא עושה זאת להידור מצווה אין זה 'פרוע ראש'. כמו כן כתב בשו"ת דבר חברון (ח"ג סי' שפז). זו סברה אחרת, שאינה תלויה במנהג המקום והזמן, וכעין דעת בעל 'רחש לבב' וה'שואל ומשיב' לגבי נזירותו של כוהן.

בניגוד לסברות אלו, באילת השחר (זבחים יט ע"א) כתב בפשטות שהכהנים צריכים לקצר את פאותיהם כדי שלא יהיו פרועי ראש, וכך נקט הגרי"ש אלישיב.<sup>40</sup>

39. ראה הערה 5. לעניין זה יש לציין למנ"ח מצווה רנא סק"א, שכתב שגדרי איסור 'ובחוקותיהם לא תלכו' בלבוש ובתגלחת משתנים לפי הזמן והמקום, ואילו איסור הקפת הראש, גם לפי דעת הרמב"ם שיסודו באיסור לחקות עובדי ע"ז, אינו משתנה כלל, ואפילו אם הגויים יתחילו לגדל פאות - יהיו ישראל חייבים לגדל כמוהם. והחילוק בין מצוות אלו ברור, שכן באיסור הקפת הראש התורה נתנה הנחיה מעשית מסוימת, והיא הקובעת ולא טעמיה. כיו"ב כתב בעל 'הכתב והקבלה' (דברים כא,יב) לגבי "ועשתה את ציפרניה" ביפת תואר, שחז"ל טרחו לברר האם לפי זמן המקרא גידול ציפורניים נחשב כניווול (עי"ש ביאורו לספרי), מפני שאם לפי זמן המקרא זהו ניוול - זהו הדין לדורות, גם אם השתנו מושגי היופי וכעת לכאורה קיום הדין ישיג תוצאה הפוכה מהמבוקשת.

לעניין פרוע ראש, נראה שהחולקים הולכים לשיטתם: המשנ"ב סובר שהכוונה לאורך שיער בן ל' יום, ומכיוון שיש אורך מסוים שקראתו התורה "פרע" אין סיבה שגדרו ישתנה מדור לדור. לעומת זאת לדעת הגרש"ז לא אמרה התורה כלל מאיזו נקודה להתחיל למנות, ולא הגדירה שיעור מסוים שהוא הנקרא "פרע", ולפיכך סובר הרב בנצל שליט"א שנקודת ההתחלה תלויה בכל דור דור כמנהגו. החילוק בחשוקי חמד הנ"ל בין פאות פרועות למסודרות מובא בשם הגרי"ש אלישיב (ללא הטעם שהוסיף הרב זילברשטיין שליט"א מדיליה), ובסגנון השאלה שם יש אי בהירות אם הגרי"ש נשאל על עבודתו של כוהן בעל פאות, וחדש שזה אינו פרוע ראש, או רק על כניסתו, וחדש שאינו בגדר "מנוול". מאידך, בגליון 'תורת הקרבנות' הנ"ל הערה 29 הביא הרב בן ציון קוק שליט"א בשם הרב אלישיב להיפך, שכוהן המגדל פאות פסול לעבודה, וכששאלתיו על סתירה זו לחשוקי חמד ביאר לי ששמע להדיא מהגרי"ש שכוהן בוודאי אסור בפאות ארוכות, ודעתו הייתה לחלק בזה בין כוהן



## 2. דעת רש"י בזבחים

מרש"י בשתי סוגיות במסכת זבחים יש שהבינו שלדעתו כוהן רשאי לגדל פאות ארוכות. הגמ' בזבחים (יט ע"א) מסתפקת על כוהן ש"יצא שערו בבגדו", האם זוהי חציצה הפוסלת את העבודה, ופירש רש"י: "יצא שערו מראשו למטה עד שנכנס בין כתונת לבשרו". לא מדובר שנתלשה שיערה מראשו ונפלה בין גופו לכתונת, שהרי נימא תלושה בוודאי חוצצת, כמבואר בגמ' שם, אלא מדובר בשער המחובר לו. והקשו אחרונים, שאם שערו ארוך כל כך הרי זה פרוע ראש (וראה שטמ"ק שם, שפירש שמדובר על שיער בית השחי, ולביאור שיטתו ושיטת הרמב"ם ראה שערי היכל, זבחים, מערכה לג). כמה תירוצים נאמרו באחרונים: אכן הוא פרוע ראש, אבל יש נפק"מ בפסול החציצה למאן דאמר שפרוע ראש אינו מחלל עבודתו (חק נתן). מדובר בזקן, או בפאות הראש (יכהן פאר הנ"ל). תירוצ נוסף ב'יכהן פאר', שאולי אם השאיר הכוהן שיערה אחת ארוכה אין זה פרוע ראש.<sup>41</sup> לענ"ד אפשר גם לומר שמדובר בכוהן שהיטה את ראשו על כתפו, וכך נכנס שערו בין בשרו לכתונת אע"פ שהוא בתוך ל' לתספורת רגילה.

אולם בסיס השאלה אינו ברור כלל. בשני כתבי יד של רש"י לזבחים מצאתי גרסה אחרת: "יצא שערו למטה מראשו [ולא "מראשו למטה"] עד שנכנס בין כתנתו לבשרו"<sup>42</sup>. לפי גרסה זו נוח יותר לפרש שלא מדובר על שער ראשו בדווקא אלא בזקנו.

בגמ' בזבחים (כו ע"א) נאמר על עמידתו של הכוהן העובד בעזרה: "בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא: הוא בפנים וציציתו בחוץ, מהו? אמר ליה: לאו אמרת 'והביאום לה' – עד שתבא כולה לפנים? הכא נמי 'בבואם אל אהל מועד', עד שיבא כולו לאהל מועד". רש"י מפרש: "ציציתו – ציצית ראשו דהיינו שערו" (אך ברמב"ם יש מבארים שפירש את הגמ' על ציצית הבגד, ראה שערי היכל, זבחים, עמ' רח). הרב קאפח (הל' פסוהמ"ק עמ' כג) לומד מרש"י שהיה מקובל לגדל פאות ארוכות, שכן כדי לגדל שיער ארוך כל כך עד כדי שיצא מהעזרה צריך חודשים או שנים. ולא ביאר הרב קאפח מה הטעם שהפאות אינן כלולות בדין פרוע ראש.

---

לישראל. גם בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א ראיתי תשובות סותרות בשאלה זו: בקובץ 'זרע יעקב' (סקווירא, ח"ז עמ' קסט) נכתב שכוהנים אינם מגלחים את הפאות, כי זהו נוי של עם ישראל, ועי"ש דיון בזה, ולעומת זאת ב'פרשת השבוע' (שכטר, ויקרא, עמ' נא), שהכוהנים מגלחים; ואולי דעתו שחובתם לספר עד "כדי לכוף" ולא יותר, עי"ש.

41. גם ב'שלום רב' שם תירץ כך, אבל חזר בו מכח דברי המנ"ח הנ"ל הערה 33, שאפילו שיערה ארוכה אחת מחשיבה את הכוהן כפרוע ראש, וכאמור שם אין זה ברור בדעת הרמב"ם.

42. כך בכת"י הספריה הלאומית מס' 13 (הרב אילן העתיק ממנו שינויים חשובים ב'מוריה' ריג-ריד, ועי"ש על דיוקו היחסי של כתב יד זה בהשוואה לדפוס. שינוי זה לא הובא שם, כנראה מפני שהרב אילן לא עמד על חשיבות ההבדל), וכן בכת"י פריז 325. באחרון הגרסה "יצא שיערה", שמחזקת את האוקימתא בשערה אחת, אבל גם הוא נקט "יצא" ו"שנכנס" בלשון זכר.

לענ"ד אין מכאן כל ראייה. לעניין שאלת ר' ירמיה אין צורך בשיער ארוך במיוחד, אלא שהכוהן יעמוד בדיוק על גבול העזרה, כך שכל גופו בפנים פרט למילימטרים ספורים, וכך מקצת שעריו יהיה מחוצה לה. ואף שהדבר מוזר, הרי זו שיטתו הידועה של ר' ירמיה לשאול שאלות כגון אלו, שלא נועדו למעשה אלא לבידור היסוד ההלכתי, כגון בזבחים (טו ע"א): "היה מזה, ונקטעה ידו של מזה עד שלא הגיע דם לאויר המזבח, מהו?". וראה בזבחי אפרים (בדף כו שם), שהתלבט מה הדין אם ציצית ראשו עומדת להתגלח בו ביום, "כגון שהוא רגיל שבכל יום ט"ו מגלח", הרי שלא היה תמוה בעיניו ששיער הצומח בט"ו יום יגיע לכדי מצב זה שעליו חקר ר' ירמיה.

גם לשון רש"י "ציציתו – ציצית ראשו דהיינו שער", אין פירושה שיער ארוך דווקא. הביטוי "ציצית ראשי" לקוח מיחזקאל (ח, ג): "ויקחני בציצת ראשי", ופרש"י: "בשער ראשי, פלוצי"ל בלע"ז", והשווה ללשונו בשה"ש (ה, ב): "קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקין יחד שקורין פלוצי"ל (כצ"ל)". לא מדובר על אורך חריג של השיער אלא על קבוצת שיער, תלתל. אמנם לכאורה כדי לאפשר "יקחני" יש צורך בשיער ארוך, אבל אין זה הפירוש המילולי של המושג "ציצית ראשי", אלא כל דבר הצומח ומציץ נקרא "ציץ" (עיין מנחות מב ע"א ומלבי"ם פרשת שלח לך אות סב). ואדרבה, מחשבון הזמנים ביחזקאל עולה שאחזיתו ב"ציצת ראשו" הייתה בתוך שבועות ספורים מאז שהתגלח לגמרי.<sup>43</sup>

לענ"ד יש ללמוד לאידך גיסא, שרש"י לא הכיר פיאות ארוכות, ממש"כ בחולין קכו ע"ב על נגיעה בביצת השרץ דרך נקב כחוט השערה: "כחוט השערה – שער ראשו וזקנו אם יכניסו לתוכו". משמע שנקט "זקנו" כדי לקרב את הדברים אל המציאות, מאחר שקשה להבין כיצד שער הראש יגיע לנקב שבביצת השרץ. והרי לבעלי פיאות ארוכות, אם יש צורך לתחוב שערה לביצת השרץ הדבר הנוח יותר הוא הפיאה.

### 3. הזקן

הזקן אינו בכלל "ראש" בכל דיני התורה, והנזיר מותר לגלחו (שו"ת הרשב"א ח"א סי' תז). אם כן, לכאורה אינו שייך כלל לפרוע ראש. ברם, במחזור ויטרי (סי' תכט, בפירוש ר' יעקב ב"ר שמשון לאבות פ"ו מ"ה על כ"ד מעלות הכהונה) כתב: "והכהונה בכ"ד ואלו הן... תספורת ראש וזקן כל ל' יום, וכהן גדול כל ז' ימים", וכן כתבו עוד כמה קדמונים בפירושים למשנה זו.<sup>44</sup> נראה שהרחבה זו היא מסברה, שנויו של הכהן זקוק גם לתספורת הזקן. ראה

43. עיין יחזקאל א, ב; ד-ו; ה, א; ח, א וברד"ק, ובהרחבה בפירוש ר"א מבלגנצי שם ח, ג. גם אם לא נקבל את חשבונו ונאמר ש"ויקחני בציצת ראשי" פירושו שיער ארוך כדי תפיסה, אין להוכיח מהנהגתו של יחזקאל שאין זה פרוע ראש, שהרי כל זה היה במראה הנבואה בלבד, ובא הכתוב לומר שהקב"ה לקחו בעל כרחו, עי"ש ברד"ק.

44. 'פירוש קדמון' בתוך 'הספר – יובל השבעים למוסד הרב קוק', ח"ב עמ' 458 (לדעת המהדיר הוא הקדום בכל אלו, ראה מבוא); ראב"ן, מהדו' ב"ב תשנ"ב עמ' כג; 'פירושי רבינו יצחק ב"ר שלמה

גם הוריות (יב ע"א) על אהרן שהיה "מספר" ובאר שבע שם, ובשו"ת לבושי מרדכי יו"ד מהדו"ק סי' צט. באגרות משה (או"ח ח"ד סי' קיא) כתב שכוהן גדול, שצריך להיראות יפה, צריך ליישר את שערות זקנו ואולי גם שלא להאריכו יותר מהמקובל. מכל מקום, בוודאי אין הכוונה שהזקן יהיה הקצר ביותר האפשרי על פי הלכות השחתת הזקן, שהרי נאמר: "זקן אהרן שיורד על פי מדותיו" (תהלים קלג, ב), עד פתח הכתונת (רש"י).

## ט. סיכום ומסקנות

'פרוע ראש' הוא מי שלא הסתפר ל' יום. יש מקום להסתפק מאיזה אורך של שיער מתחילים למנות את ל' הימים: האם מ'תספורת אפס' (משנ"ב), או מתספורת כדרך בני אדם (הגרש"ז אורבך), או שמא אין כל הגדרה לאורך הסופי של השיער, ובלבד שהכוהן יסתפר באופן כלשהו מדי ל' יום.

שיטת המשנ"ב מעוררת קשיים מרובים: פשט המילה "מסתפר" שנאמרה בעניין זה היא תספורת חלקית ולא גילוח מוחלט. נראה שגם בימי חז"ל לא היה מקובל לגלח לחלוטין את כל השיער בתספורת שגרתית, ודעת כמה ראשונים שגילוח כזה הוא ניוול. הגמרא בנזיר אומרת שבשיער הכוהנים אחרי ל' יום יש "כובד". ומכמה ראשונים מתבאר שלדעתם הכוהן המסתפר אינו מגלח את כל שערו (ר"ח, ראב"ד על פי הרדב"ז, תוס' ביבמות, ורבנו טודרוס), וכן באחרונים רבים. גם הפסוק ביחזקאל "וראשם לא יגלחו", על פי שיטת הראשונים הסוברת שהוא נאמר גם לכוהן הדיוט (ר"ח ר"ת ורא"ש), אינו מתיישב עם הסברה שכוהן שמסתפר אחת לל' יום מגלח את כל שערו.

גם הסברה שדי לו לכוהן להסתפר פעם בל' יום ללא כל קשר לאורך השיער נסתרת מדברי כמה ראשונים (ר"ח, רמב"ם ויד רמ"ה).

לפיכך מסתבר לענ"ד שהעיקר כדעת הגרש"ז אורבך זצ"ל, שהדין הוא להסתפר כדרך בני אדם ואז ניתן להמתין ל' יום.

מאידך, לא ניתן להסתפר תספורת קצרה במיוחד ואז להמתין יותר מל' יום. כך מתברר מהדיון במאירי ובאחרונים על האפשרות של כוהן גדול להיות נזיר.

דעת המנחת-חינוך ששיער באורך "כדי לכוף" (5 מ"מ) נחשב כבר כ"פרע". אם כוונתו שאסור לכוהן ששעריו יגיע לשיעור זה דבריו תמוהים מאוד. יש מקום להבין בדבריו אחרת,

---

מטולידו' עמ' רט; ר' יוסף ב"ר נחמיאש, תלמיד הרא"ש, מהדו' תרס"ז דף עב ע"ב; מרכבת המשנה לר' יוסף אלאשקר.

ב'מאמר התגלחת' מאת יצחק שמואל ריג'יו (יש"ר, בתוך 'תגלחת בחולו שלמועד', בעריכת מאיר בניהו, עמ' שו) חידש יתירה מזו, שחז"ל השתמשו לגבי פרוע ראש בלשון "מסתפר" דווקא מפני שמדובר על הזקן.

שכוחן שכבר הגיע לכלל פרע צריך להסתפר עד פחות מ"כדי לכוף", אך גם לסברה זו אין יסוד ברור.

מסברה פשוטה המושג "ראש" כולל את פאות הראש, וגם הן אסורות להתארך יתר על המידה. יש בעניין זה יש דעות שונות בין פוסקי דורנו, אך לאור המסקנה שכוחן צריך לספר את פאותיו בצורת תספורת מקובלת נמצא שכוחן יכול לספר את פאותיו עד שיעור 'כדי לכוף', וכך יקיים ללא חשש את איסור הקפת הראש מחד ואיסור פרועי ראש מאידך. אם כי, אפשר שגם פאות ארוכות יכולות להיחשב כתספורת מקובלת, מאחר שהדבר נהוג בציבור רחב של שומרי תורה, ובלבד שהשיער יהיה מסודר ונאה. ברם, יתכן שפאות היורדות אל מתחת לגבול הראש אסורות גם אם זו תספורת מקובלת (משמע מ"ח).

הזקן בפשטות אינו כלול באיסור פרוע ראש. עם זאת, מצאנו בראשונים שנקטו שכוחן מספר מדי ל' יום גם את זקנו, ומסתבר שיש לעשות כך כאשר זקנו אינו מסודר ונאה.

#### **תמצית הדברים להלכה לענ"ד:**

א. כוהן העובד במקדש צריך להסתפר מדי ל' יום. גם אם בתספורתו האחרונה שערו היה קצר מאוד, עליו להסתפר שוב כעבור ל' יום לכל היותר.

ב. התספורת תהיה כמקובל לפי מושגי התקופה, ואין צורך שתהיה קצרה במיוחד.

ג. לא יגדל בלורית ורעמת שיער החורגת מגבול הראש מלפנים או מאחור, גם אם בזמנו הדבר נחשב כתספורת מקובלת.

ד. כוהן שמתפר ומשאיר פיאה באורך ס"מ אחד כשר לעבודה ללא כל חשש.

ה. פאות ארוכות יותר, ניתן להכשירן אם הן מסודרות ונאות וזוהי תספורת מקובלת לפי מושגי התקופה. אולם אם הן מגיעות אל מתחת לאוזן, וכל שכן אל מתחת לסנטר, לענ"ד זהו ספק "פרע" ויש להמנע מכך.

ו. אין הגבלה על אורך הזקן, ובלבד שיהיה מסודר ונאה.